

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ՀՆԴԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1885

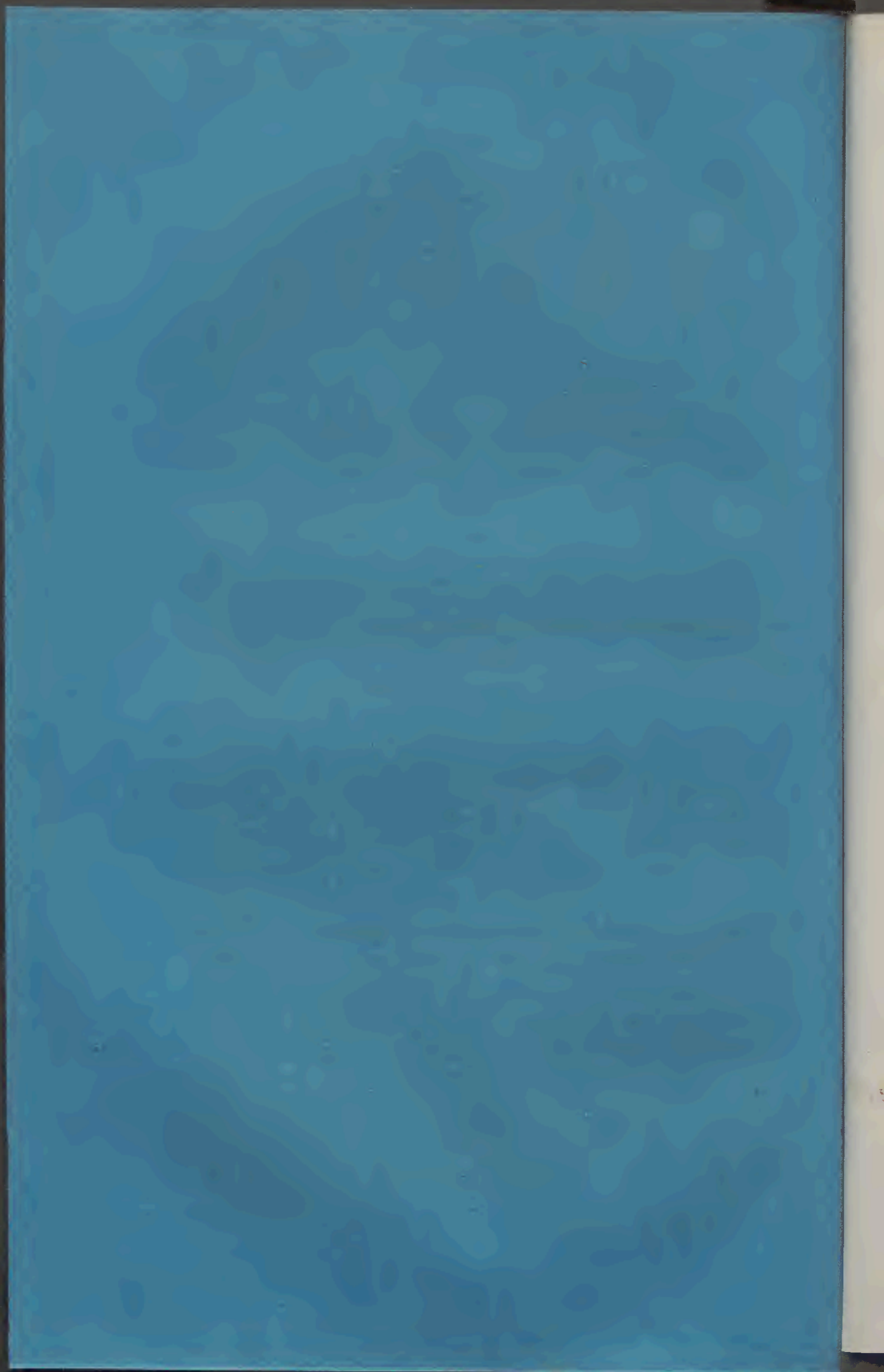
ՄԱՅԻՍ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵԿԵՂԵՍՑ ԳԱԽԱՌ	217
ՁԱՐԱՏԵՍԻ Ի ՏԱԳՆԱՊ	222
ԵՐԵՄԻԱՐԴՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՅԱՐԿԻՆ ՄԷՋ	225
ՀԻՆ ԵՐԳԵՐ	233
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	236
ԲՕՆԱԽԴՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ՀՈՒՓՍԻՄԵԱՆ ՎԱՐՇԱՐԱՆԻ	238
ԱԽԱԳ. ԲԱՀԱՆԱՅԻ ԽԸ ԱՆԱԽԱԳ ԳՈՐԾԸ	242
ԱԶԳԱԳԱԽ ԹՂԹԱԿԻՑ ԽԸ	247
Ո՞Վ ԿԳԱՆԳԱՏԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵՆԷ	254
ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ	255
ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	257
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (Շ-հար)	265
ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ	270

ԶՄԻՒՌՆԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԼԱՆՏԵՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԺԵ՝ ՏԱՐԻ

1885

ՄԱՅԻՍ

ԵԿԵՂԵԱՅ ԴԱՒԱՌ՝

ԲԵՐԺ

ԿԵՂԵՆԻ (ճարտանակութիւն). — Բաղդատումաթութիւնոց՝
Յիւնի մեր գետափոսին մէջ այնքան բազմաթիւ տեսակ-
ներ չունին : Երանօթ ձկունք են հետեւեալքն . Գուլի պո-
ւալը , մանր , սպիտակալանջ , կարմրաթիւ , համեղ . Գու-
լուլը (խարակաձուկն . տեղացիք թուրքերէն անուն-
ներն կը գործածեն) մեծագլուխ , ջուրց յատակը թա-
փառող և առ առաւելն կէս քաշ ծանրութիւն կշռող
ձուկն , որ ջուրց պղտորելու ժամանակ կը բռնուի . Կուլի
(դեղին ձուկն) , մինչ կէս քաշ ծանրութիւն ունեցող ոչ

համեղ ձուկն . Գալուստի , որ սրագլուխ , սրացուռկ , սպիտակ ու միջակահամ է և սովորաբար մի քաշ կը կշռէ . Բեֆու (գլխան ձուկն) , թանձրամորթ , խոշոր թեփերով , շատ համեղ , որ մեկուկէս քաշ կը կշռէ . Կալուստի , որ գետակաց ու վտակաց յատակ ջուրերէն շատ կ'ախորժի և գրեթէ չհեռանար նոցանէ , ու կարմրորակ թեփ ունի , միսն համեղ . յիսուսն արամ ծանրութիւն ունի սովորաբար . Կալուստի , որ երեք տեսակ ունի , փոքրիկ , միջակ ու մեծ . առաջինը յաղբերակունս կը բնակի և կը ճանրորդէ անտի երբեմն դէպ ի գետն , առ առաւելն յիսուսն տրամ կը կշռէ . միջակն , որմէ շատ կը գտնուի , հինգ քաշի առաւելական ծանրութիւն ունի . մեծն՝ որ սակաւագիւտ է , յիսուսն և ա'լ աւելի քաշի ծանրութիւն կը կշռէ՝ քանի որ դէպ ի գետին ընթացքն ի խոնարհ գնամք . շրթանց վերին ու ստորին կողմերն երկերկու ձար ունին ընչացքինման , աստի է Կալուստի անունն . Կալուստի , որ գետակաց ու վտակաց մէջ կ'ապրի և քսանեհինգ տրամ առաւելագոյն ծանրութիւն ունի :

Բայտ . — Գաւառիս արմտեաց ու բուսոց արտադրութեան և կիրարկուած հողագործական միջոցներու , սովորութեանց ու կէտերու վրայ յետոյ ունիմ խօսիլ յատկապէս Երկրագործական անուն հատուածին տակ : Առայժմ դո՛հ կը լինիմ հողային բերոց տեսակներն թուելով :

Արեւիկայ մէջէն Եկեղեցաց դաշտին հարստութիւնքն են ցորենն , որ կրնայ երեք ստորաբաժանումն ունենալ . հին Բեֆու , անխառն ի հաճարոյ (տեղական լեզուաւ՝ հին) , նարարտ ու ընտիր , Խառն հին Բեֆու և հասարակ տեսակը : Լոկ ճոն կամ հաճար չեն սերմաներ հոս : Գալուստի արեւելեան , միջագետեայ և լեռնակողմանց անդերու ցորեանն աւելի ընտիր է : Միջնի , Գի , Մեղուցիկ և մի քանի միջագետեայ գիւղեր ուրիշներէն աւելի առատութեամբ կը լնուն հրապարակներն ու վաճառանոցներն այս պատուական բերքով : Գալուստի ալ իւր ստորաբաժանեալ տես-

սակներն ունի . և Գալի , որ խիստ թուխ , բայց շատ ու-
ժով է . Բոֆ Կաշ (բոլորագլուխ , այսինքն հասկը չորս
կողմով լեցուած) , որ աւելի ընտիր է . Նուա , որ թե-
ւեմտ ու մերկ է և երրորդ՝ հասարակ դարի : Կրեւին երկու
տեսակ միայն ունի . Կրեւին , որ աւելի խոշորահատ ու
աղնիւ է , ցօղունը բարձր ու զօրաւոր , հասկը մեծ ու
ատուք , և միւսը հասարակ : Ընդհանրապէս Գուրդը միայն
կը գործածեն ի սնունդ կորեական , որոյ հացն թուխ ու
դեղնորակ է , սնուցահամ , բայց կարծր ու պնդացուցիչ .
Քրդաց հետ ընկեր են այս մասին բակերու փետրաւոր
բնակիչք , որոյ միակ սովորական կերն է կորեակը : Լու-
բեան (ըստ տեղացի Հայոց Լուբա և ըստ թուրքաց Լուբե) ,
այս գաւառին մէջ , յոյժ առատ , պարարտ , ընտիր ու
համբաւեալ է և ունի դիւրախարշ յատկութիւն : Կար-
մրի Հայ գիւղին լուրիսն լաւագոյնն է : Գիւր (ըստ տե-
ղացոց Լիւրի , թր . պեյրի-ճէ) , տեսակ մը փոքր լուրիայ .
Բակայ , Կիւն , որոյ տեղական խորովածն համբաւեալ է ,
և Կիւն , տեսակ մը փոքր և ստորին սիսեռն , արմտիք-
ներ են , որ շատ չեն գործածուիր , իսկ Կաշ ու Գաշ (որոն
կամ փոքր բակայ) բնաւ չեն գործածուիր և ոչ ալ կը
սերմանուին :

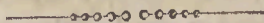
Ճարակաբոյսեր կամ անասնոց ճարակի նիւթեր են հե-
տեւալքն . Կաշ (Կոնճա) , չափազանց յուռթի և զրաւ-
տուց ու ձիոց խիստ ակորժելի բոյս , որ երիցս կը հնձուի
ի տարւոյ . Կրեւ , յոյժ քաղցրահամ և արջառոց հաճե-
լի ճարակախոտ . Կաշ և Կաշ , որոց հունտն արջառաց
սնունդն է . այս վերջին բոյսէն յառաջ կը գայ նաեւ Կ-
ճա , որով կը համեմեն ապուխտը . Քիւ , որոյ թէյ յարդն
և թէյ հունտն , ինչպէս նաեւ Կաշն , որ կտաւատի քա-
մուկ է , արջառաց պարարտացուցիչ սնունդներ են : Ո-
րովհետեւ Եկեղեցաց գաւառն անասնապահութեան շատ
յարմարաւոր երկիր մ'է , բնակիչք այս ամեն ճարակաւ
բոյսերն , որք ի սկզբան վայրի խոտեր միայն էին , ար-
մտեաց նման հետզհետէ սերմանելով և մշակելով ազ-
նուացուցած և հնձոց մի մասն կազմած են :

Ինչպէս բոյսերէն կրնամք յիշատակել հետեւեալքն , որոց հունտերն ճգմելով յիշեալ մէջ՝ Էֆ (տեղացիք և ընդհանրապէս բոլոր գաւառացիք այս բառով ձիթեանոյ պտղոյն իւղը չեն իմանար) կ'արտադրեն վառելու և ուտելու . Կապար , շաշմ , որք աւելի յաճախ կը գործածուին , սաշմ , մանանիխի նման բոյս , որոյ սեւթոյր ունիւն իւղ կը բերէ յարմար ի լուցանել և ի դեղ առողջարար բորոտ ձիոց , Էֆէն , ինքնաբոյս աւելի նման բարձրաբերձ խոտ , որոյ կեղեւէն կը շինուի չուան , նման կանեփի , և կապարագոյն հատերն իւղ կը տան յարմար ի ճաշակումն . Կէնկէրէն , որթատունկի բաւական նման բոյս , որոյ ողկոյղի մէն մի պատիճին մէջ կը գտնուին քառեակ հատիկներ . կ'ըսուի թէ համաւաւոր հին Եւրոպայի լուծիչ դեղն ասոր արտադրութիւնն է , սակայն երիզայի գիւղականք վառելու կը գործածեն այս բոյսին հոյուն . Կրօն , որ թէև այլուր ցորենին թշնամին ու հակառակորդն և անպիտան ինչ , բայց այնպէս չէ հոս , զի տեղացիք առանց որոման խառնուրդին խմոր չեն պատրաստեր . Կրօնալա և Կրօնա (չափէն աւելի պարունակող) խմորն ակորժահամ և գոհացուցիչ հաց չկրնար յառաջ բերել : Բաց աստի լուցաիւղ ալ կ'արտադրէ այս բոյսը :

Պարարտ Ժողովուրդ մասին ալ շատ արդասարեր է եկեղեցեաց դաշտահովիտն : Ամենէ աւելի առատ պտուղներէն սկսինք յիշատակել . Կրօն (ծիրան) , որոյ կորիզն երբեմն դառն և երբեմն անոյշ կը լինի (հոյս) , և ունի շատ տեսակներ զորս աւելորդ կը համարիմ թուել . Կրօն , որոյ փոքր տեսակներէն միոյն տեղական անունն է Կրօն . Կրօն , որ ունի չորս գլխաւոր տեսակ . Կրօն իւր քաղցրութեան և Կրօն կանխահասութեան համար յիշելու արժանի են . Կրօն ալ նախորդին թուով տեսակներ ունի , որոց մէջ հետաքրքրական է Կրօն ինչին , որ ուռի ծառին ու խնձորին պատուաստման արդիւնքն է , այլ ոչ ակորժահամ . Կրօն (ֆիչնէ) պատուական ու առատ պտուղ , մանաւանդ քաղաքին մրգաստաններուն մէջ . Կրօն , Կրօն , Կրօն առաջնոց չափ ընտիր ու առատ չեն . բայց ընդ-

համառամէն խափն ու խաղն չամիտղանց առատ են . առաջինն երեք տեսակ ունի հոս , ահա , սպիտակ ու համաղազոյն , կոտոր , մեծկակ և ջրոտ , այլ ոչ այնքան փոքր ժելի , և կարծիք կամ մանուշակաշն , որ թթուաշ է : Բնիկ այգեգործք կը պնդեն թէ այս դաշտին մէջ անջրդի (գոնէ մի անգամ ի տարւոյ առանց ջուր տալու) խաղող , յառաջ չգար և այս պատճառաւ այս պտուղը թէև տեսակներ չատ ունի և այնքան առատ է որ արտահանութեան նիւթէ , բայց ուրիշ ջրարբի խաղողներուն նման թեթեւ թթուաշութիւն ունի . սպիտակ , սև , կարմիր , փոքրիկ և մեծ խաղողի բազմաթիւ տեսակներ կան , բայց կը յիշատակեմ զայնս միայն , որ հայեցի անուն կը կրեն . շահող , սեաւ , համեղագոյն , կանխահաս և սիսեռի չափ մանր . հոլհոլ , մերթ սպիտակ և մերթ սեաւ , միջակ . զաւարդ , կարմրորակ խաղող , շահող , թեթեւապէս երկայնածև , սեաւ ու դիմացկուն . ալիկ , իւր սպիտակութեան համար , փնիկ , մոխր , իրենց գոյներուն համար , յիշատակող , տոկունութեան համար այսպէս կոչուած : Նոռ , նոռն , ելի և կողն գրեթէ տակաւին սխաւած չեն մշակուիլ : Ընկալելի կը յաջողի ու առատ է : Երկուսն պտուղներէն կը գտնուին հոռն , քանկէն (տարտաղան) , ալի , կողմ , որոյ ծառը հունենայ կը նմանի , իսկ պտուղն , որ ողկոյղ ունի , թէև գեղեցիկ , վարդագոյն , այլ գառն ու թթու է և թթուութիւն աղածքի կը գործածուի :

Ս. ԱՄԱՅԵԱՆ

ՉԱՐԱՏԵՍՔ Ի ՏԱԳՆԱԴ

... Խմբագիր,

Իրաց ընթացքին ակնկալուոյց հետամուտք, ըստ իրենց զգացման կամ բնազդ ման, յաճախ իսկ առանց հաշույ, կը լինին լատիքս կամ յոտիքս, որպէս և զրդէ ներքին մարդն, բայց ինչ անուն տալ պատշաճ է այնպիսեաց որ, ճշմարտութեան առջև, իրողութեան առջև, յայտնապէս կը խեղաթիւրեն ամեն ինչ, երբ իրաց վախճանն աննպաստ կ'ենէ իրենց մասնաւոր դիտմանց. — ես լատիքս պիտի անուանեմ զանոնք եթէ կը հաւանիք: Չարատես արդարեւ, զի այսպիսեաց դերն աւերիչ է հասարակային գործոց մէջ. այսպիսեաց դերն է՝ արտաքուստ՝ խօսիլ, գրել, իմաստասիրել, գուշակել, ճշմարտութեան ջատագով կեղծաւորել, ժողովրդեան առաջնորդ և վիրաց բժիշկ ձեւաւնալ. այլ իրօք ճամարտակել քան խօսիլ, մրտոել քան գրել, իմաստակել, առասպելել, ստուծեանց պաշտպան կանգնիլ, զըլլորել քան ուղղել, այրել քան խարել: Չարատես յիրաւի, զի չունին գործ խղճի հետ, զգացման հետ, ներքին մարդուն հետ, բարոյականի հետ և ամեն բանի հետ որ սրբազան է մարդ էակին. և սակայն այսպիսիք հրապարակախօս են, ժողովրդեան ուղեցոյց և տիպար բարոյականութեան:

Վաթողիկոսական կրկին ընտրութեանց պարագայք ի վեր բերին արդարեւ մեր գործիչներուն այս երեք զանապառն դասուց նկարագիրները. կային ոմանք որ իսկզբանէ անտի գրեթէ հաւատ ունէին ազգային մեծ ընտրութեան վրայ՝ թէ իրօք պիտի լինէր «*պայք*», համաձայն եկեղեցւոյ շահուց և ազգի օգտին. հաւատ ունէին Նախախնամութեան շնորհաց վրայ՝ թէ յանդուր պիտի հանէր Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Ս. Աթոռն, զոր պահած պահպանած էր իւր բարերար խնամոց ներքեւ՝ Ս. Լուսաւորչէն սկսեալ մինչեւ Գէորգ Դ.: Այլ՝ հետզհետէ յաջորդող դժնդակ պարագաներէ զգածեալ և յուսահատ իրաց բարեյաջող վախճանէն՝ Հայրապետական տիպոս վտանգըն առ դուրս հասած կը համարէին կամ Լուսաւորչոյ գահն արդէն իսկ փչուած երկաթի ձեռաց ներքեւ, Կովկասու մերաղն եղբարց ազգայնութիւնն ի վտանգի և ամենայնի կորուստն անխուսափելի: Այլ ապրիլ 21ի ընտրութիւնն եկաւ բսել ա-

ռաջնոց՝ թէ Արդար էր ձեր անկալութիւնն, և վերջնոց՝ թէ Անիրաւ էր ձեր կասկածն: Երկու կողմանց համար գոհութիւնն հասարակաց եղաւ, զի երկոցունց բաղձանքն ազդին օգուտն էր՝ միայն զգացմանց տարբերութեամբ: Բայց ապրիլ 21ի Ընտրութեան առջեւ ինչ ըրաւ չարատեսութիւնն. կորացեալ և ամօթահար խոստովանեցաւ արդեօք՝ թէ ճշմարտութիւնն յաղթող է վերջապէս. — տեսնենք:

Կեծ Ընտրութեան հետեւեալ օրն իսկ Ֆէթերթն՝ բարեհաճեցաւ յայտարարել՝ թէ ինք Պժշոհ շէր այս ընտրութենէն, և ի նշան իւր ոչ-դժգոհութեան՝ աւելորդ չէր համարել երկիցս հնգեակ կրկնել իւր Պժշոհ շէր: Բայց այսչափն ալ մխիթարական էր, կրնայ ըսուիլ. նախապէս երկինք երկիր կը դժող էր կերակրածայն գոչելով՝ թէ Թուրքիոյ, Ռուսիոյ, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի, վերջապէս Արարատ աշխարհի, Հայոց «ստուար մեծամասնութեան» ընտրելին Ամեն. Խրիմեան Սրբազանն պիտի լինէր, գուցէ բնական իրաւամբ. ապա ընտրութեան օրն պարտաւորեցան յայտարարել՝ թէ Ամեն. Մեքիսեդեկ Սրբազան՝ Թուրքիոյ և Ռուսիոյ Հայոց Ընտրող ժողովոց մեծամասնութեան ձայնովն կոչուած է յԱթոռ հայրապետութեան, և թէ Ընտրութիւնն իրօք «ազգային» եղած է և գոհութեան արժանի, թէ և՛ զարմանալի հակասութեամբ՝ չէր վարաներ յաւելուլ սակաւ ինչ յետոյ՝ թէ Թուրքիոյ, Ռուսիոյ և Պարսկաստանի Հայոց մեծամասնութեան ընտրելին Խրիմեան Սրբազանն էր. նոր Պարթեւ՝ որ կը փախէր նետ արձակելով: Այնուհետեւ կը շարունակէր հրատարակել կարգ մը թղթակցութիւններ յերկրուած իւր անծանօթ թղթակցէն որ, նոր ոմն Արփիար, կը նորոգէր անցեալ տարուան հոչակաւոր «Աովկասեան թղթակցութիւններն», որ կրնային մինչեւ իսկ նախանձեղի լինել Տակիտոսներու, որպէս և իրերն ստուգեցին ի վերջոյ . . . :

Փռնշ ալ կը խօսի. ունկնդրութիւն: Կ'ուզէ զգացընել թէ Մակար Սրբազանի ընտրութիւնն պիտի լինէր յարմարագոյնն, — մասնաւոր հաշուց համար անշուշտ. թէ փոյթ չէ՝ որ Ամեն. Մեքիսեդեկ Սրբազանի ընտրութիւնը չվաւերանայ Վեհ. Զարէն, ըստ որում Մակար Սրբազան արժանաւորագոյնն է յարժանաւորաց: Երբ քան և շատ տարուան թերթ մ'է որ կ'ընէ այս յայտարարութիւնն, մանաւանդ վերջնական ընտրութենէն յետոյ՝ յայտարարութիւն՝ որ փայլուն ցուցիչ մ'է իւր արժանեաց, ինձ կը մնայ յաւելուլ և ոչ ինչ:

Բայց, — Բեռլինէրէ Դէ Բապըրմա կ'ըսէ տաճիկ առածը. — Լայն ալիք թուի խօսիլ: Պ. Մինաս Գալիամաճեան, իբրեւ խորհրդական Վեհ. Զարին, առ ինքն հասած հասարակ տեղեկութեանց, — կամ քանի մը քննարկներու, — համաձայն՝ կը ծանուցանէ թէ Լիւսիոյ կայսրն զՄակար Սրբազան պիտի անուանէ ի կաթողիկոսութիւն, և չեթէ Մակար Սրբազանի միայն, իբրեւ ալեւոր եկեղեցականի, կրնայ շնազանդիլ Հայ եկեղեցականութիւնն, որպէս թէ Հայ ազգ. հոգեւորական խորհուրդն ի պարտաւոր լինէր կատարել և ոչ անձի, որպէս թէ Հայ կղերն առաքելադիր օրինօք Էջմիածնի գահուն ոչ արժանի տիր գահակալին՝ այլ սպիտակամորուս յաջորդին միայն ստարտէր պատկառ կալ. ինչ ժամանակի հասած ենք, Տէր Աստուած. ինչեր պիտի լսենք տակաւին: Սակայն Պ. Գալիամաճեանի լեզուին տակ բան մը կայ. կ'ողջ թերեւս զգացնել թէ բարձրաստիճան եկեղեցականք ոմանք, որպէս կը հաւատեն իսկ, խորհրդաւոր թուղթեր յղած են ի Կոնկլաս, Ընտրութեան և առաջ և յետոյ իսկ, յաջողցնելու համար Մակար Սրբազանի կաթողիկոսութիւնն: Եթէ այս զրոյցն տուգուի, — և «Ձիք ինչ ծածուկ որ ոչ յայտնեսցի», — այն բարձրաստիճան եկեղեցականք ոմանք ըստ ամենայնի իրենց ատիճանին պատուարեր դեր մը կատարած պիտի համարուին վստան ամենամեծ փառացն Աստուծոյ:

Այլ ամենայն ինչ վճարեալ է: Որպէս յայտնաբարրաւ կը խօսի Ընտրութեան արդիւնքն, Ամեն. Մեկքիսեղեկ Սրբազան Հայ ազգի մեծամասնութեան ընտրելին էր ի կաթողիկոսութիւն: Արժանիքն ալ չի կրնար թաքիլ ընդ զբոլանաւ: Այսօր Նորին Վեհաշնորհ Սրբազնութիւնն ընտրեալ կաթողիկոսն է Ազգին, և, բաց ի չարատես ոգիներէ, ոչ մի Հայ պարտի տարակուսիլ թէ ի մօտոյ պիտի ստանայ նաեւ Կայսերական հաճութիւնն և օրինական հաստատութիւնն: Ամենայն Ռուսաց Վեհ. Զարն՝ հաստատելով Մեկքիսեղեկ Բ. ի ընտրութիւնն՝ նման իւր Օգոստափառ Նախորդաց՝ նուիրագործած պիտի լինի այն ազատութիւնն զոր Հայ ազգ պարտի վայելել իւր Եկեղեցւոյ դերազոյն Պետին ընտրութեան մէջ: Մեր հաւատքն անխախտ է այս մասին, և իբր այն՝ այժմէն կարող ենք շնորհաւորել Նորին Վեհ. Սրբազնութեան կոչումն յԱթոռ Ս. Լուսաւորչի:

... Մ. Մամուրեան,

Հետեւեալ յօդուածն՝ որ ընտանեկան կենաց նկարագիր մ'է, խիստ հետաքրքրական և օգտակար դատելով՝ թարգմանեցի, և կ'ուղղեմ Ձեզ՝ խնդրելով որ հաճիք Արեւելոյ Մանկ. մէջ հրատարակելու: Մնամ, և այլն:

Քօրտէլիս, 28 մայիս 1885:

Գ. Յ. ԲԱԲԱՋԵԱՆ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՅԱՐԿԻՆ՝ ՄԷՁ

(BY ISAAC HOYLE ESQ. J. P.)

Ի՞նչ է ընտանեկան յարկը:

Նուիրական տեղի մ'է բոլորովին բաժնուած արտաքին աշխարհէ՝ շրջապատեալ ամենասիրելի ընկերներէ:

Երկու անձինք ընկերութեամբ հաստատած են այս տունն, սիրոյ ամենաքաղցր կապերով միանալով իրարու հետ՝ երջանկութեան և դժբաղդութեան համար, հարբստութեան և աղքատութեան համար, հիւանդութեան և առողջութեան համար զիրար սիրելու և յարգելու մինչև որ մահը բաժնէ զանոնք իրարմէ:

Ենթադրելով իսկ՝ որ այս տունն իւր կատարեալ նշանակութեամբն հաստատուած լինի, այր և կին մոռցած չ'են, որ թէ՛ մին և թէ՛ միւսն իրարմէ շատ սորվելիքներ ունին, և կ'զգան՝ որ իրենց գիտցածն անկատար է, և թէ համբերութիւն ու զիջումն կը պարտաւորին իրարու: Բայց գիտէին միանգամայն որ ընտանեկան յարկըն երկնային հաստատութիւն մ'է, հետեւաբար աստ-

* Home բառին բուն նշանակութեամբ հայերէն բառ չունինք: (Ընտանեկան յարկ թարգմանեցինք, սակայն կը նշանակէ միանգամայն հայրենի յարկ, տուն, և այլն: Home բառը դադրեալն chez soi բառին նշանակութիւնն ունի:

ուածային օգնութեան և օրհնութեան կ'ըստպատէին անշափ վստահութեամբ:

Նոքա իրենց նորատի՞ հասակէն սորված էին Տէրոջը անունը պաշտել, ուստի ամեն առտու մէկտեղ կը ժողովէին աղօթելու համար: Իւր այրը սուրբ Գիրքէն գլուխ մը կը կարդար, գոհութիւն և վառաբանութիւն կը մատուցանէին իրենց երկնաւոր Հօր և Աստուծոյ, յետոյ այրը իւր գործին կ'երթար քաղցր ակնարկ և սիրոյ համբոյր մի տալով իւր սիրելւոյն: Իրիկուն, երբ օրուան աշխատութիւններն կը դադարին, հանգստանալէ առաջ վերստին մէկտեղ կը ժողովին, և Տէրոջը աթոռին առջեւ ծունր դնելով՝ շնորհակալութիւն կ'մատուցանեն օրուան մէջ ընդունած և վայելած բարիքներուն համար, և երկնային ողորմութիւնն ու պաշտպանութիւնը կ'հայցեն գիշերուան համար:

Ժամանակ կ'անցնի, և ահա անոնք զաւակներով կ'օրհնուին, որոնք իրենց սեղանին շուրջը կը բոլորին: Մօրը հոգն ու մտածմունքը կ'աւելնան, նա կերակուրը կը հոգայ, և իւր զաւակաց զգեստները կը կարէ և կը նորոգէ: Առտու ամենէն կանուխ՝ և գիշերն իսկ ամենէն ետք անկողին կ'երթայ: Ամեն բանի վրայ կը խորհի և բան մ'իսկ չմոռնար:

Այժմ՝ նորա մաղերուն մէջ հոս հոն թեթև կերպիւ կ'սկսին արծաթեայ թելեր երեւիլ, և երեսին վրայ աչաց քովերը խորշեր գոյանալ, սակայն իւր այրը չ'նշմարեր զանոնք: Նորա համար իւր կիներն աւելի գեղեցիկ էր այժմ, քան երբ տարիներ առաջ եկեղեցւոյ սեղանին առջեւ կը կանգնէր նա իրրեւ շնորհալի կոյս: Ինքն այնպէս կը խորհէր, որ իւր կնոջ պէս կին և մայր եղած չէ երբեք աշխարհիս վրայ, և ի՞նչ երջանկութիւն իրեն համար՝ որ այսպէս կը խորհէր:

Նա բոլոր օրն իւր գործովն զբաղած էր, թէ իւր աշխատութիւններն խիստ տաժանելի իսկ լինէին՝ զուարճութեամբ և սիրով կը գործէր, յիշելով որ կայ իւր տան մէջ սիրտ մի, որ միայն իւր սիրով կը բաբախի, և թէ երբ

տունն կը դառնայ՝ ապահով է որ սիրուն ժպիտով իւր
կիներն պիտի ընդունի զինքը:

Ջուակաները չուտով մեծնելու վրայ են: Առջինեկ տը-
ղան կը խոստանար իւր հօրը պէս երկայնահասակ լինել,
— մայրը կը յուսայ որ նա իւր հօրը պէս իսկ բարի պիտի
լինի — Յարգ ամեն բան հողացին այս պատանւոյն հա-
մար, արդ ժամանակն հասաւ որ նա ևս գործէ: Ի՞նչ պի-
տի լինի նա: Ուրախութիւն թէ տրտմութիւն պիտի բե-
րէ իւր ընտանեաց ծոցը: Գիշերներն ուշ ժամանակ դուրս
պիտի մնայ: Պիտի պնդէ՞ որ ինքն ևս զատ բանալի
մ'ունենայ, որպէս զի և ոչ մէկն իմանայ գիշերներն իւր
ինչ ժամանակ տունն դառնալն: Եթէ այդպէս է դժբաղ-
դութիւն այդ ընտանիքին համար:

Գիշերները տարաժամ տունն կը դառնայ այս երիտա-
սարդն, և իւր ծնողքը չգիտեն թէ ո՞ւր կ'երթայ նա, և
ի՞նչ կ'ընէ: Երբ հանգստանալու համար իրենց սենեակը
կը քաշուին, քունն իրենց աչքերէն կը խուսափի: Խեղճ
մայրն անձկութեամբ ականջ կը դնէ փողոցը անցնողնե-
րուն ոտնաքայլին՝ յուսալով որ իւր տան առջև կանկ
առնու: Հայրն՝ որ հետեւեալ օրն իւր զբաղմունքն ունի,
անկողնոյն մէկ կողմէն միւս կողմը կը դառնայ տունն
նիրհել կարենալու: Ոչ մին և ոչ միւսը բառ մի իսկ
կ'արտասանէ՝ իրարու ցաւը չաւելցընելու համար: Երկո-
քին իսկ գիտեն փողոցներու մէջ գիշերուան հրապոյր-
ներն, և երկիւղը պաշարած է զանոնք, թէ մի գուցէ ի-
րենց զաւակը ծանր մեղք մը գործէ:

Այս ողուն ծննդեան ժամանակ՝ մայրն իւր ցաւերուն
մէջ անձկութեամբ ուզեց տեսնել իւր նորածին զաւակն,
և երբ անոր կը նայէր, ուրախալից ժպիտ մը կը լուսաւո-
րէր իւր գունատ երեսն: Այս ժպիտն կը շողար անկէ ի
վեր իւր զաւկին դէմքին վրայ, և այժմ միթէ այս պի-
տի լինէր հետեւութիւնն:

Խեղճ կիներ իւր ամուսնոյն երկանց վրայ կը խորհէր:
Նշմարած էր վերջին ժամանակներս թէ նորա քայլերն ի-
րենց առջի ոյժը չունէին, ուսերը սկսեւ էին բոլորիլ, և

մարմինը թեթև կերպիւ ծռիլ: Երբ այս տխուր խորհուրդներով իւր հոգին կը տառապէր, արտասուաց գետեր կը հոսէին իւր աչքերէն:

Վերջապէս լուռեցաւ բանալին տան դրան վրայ: Խեղճ մօր շնչառութիւնն գրեթէ դադարած՝ մտադիր էր թէ արդեօք իւր տղան սանդուղներուն վրայ կը գայթէ՞ր, և թէ իւր քայլը հանդա՞րտ էր:

Հետեւեալ առտու նախաճաշիկ ընելու համար երիտասարդը սեղանատուն իջաւ, մտատանջ և ֆիզիքապէս անհանգիստ: Հաւանականաբար հայրը մեզմ' յանդիմանութիւն մ'ընէ, սակայն երիտասարդն հրապայտ բարկութեամբ կը մերժէ «իւր մօրը գոգնոցին չպիտի կապուի, ուրիշ երիտասարդներ ևս իրեն պէս կ'ընեն, ինքն ևս և ոչ մէկուն պիտի անսայ»: Ահ, սեւաթոյր ամպեր կը տատանին այս երիտասարդին ապառնւոյն վրայ: Իւր հայրենի յարկն այլ ևս նշանակութիւն չունի նորա համար, իւր ընտանիքն իբր օտարական են իրեն համար, և իւր մտաց մէջ պատ մի քաշուած է այժմ իւր զուարճութեանց և ընտանեկան պարտաւորութեանց մէջտեղ:

Ճանչցայ երիտասարդ մը սյրի կնոջ որդի, ոչ հարուստ բայց բաւական լաւ վիճակի մէջ, որ գիշերն ուշ ժամանակ բոլորովին արբչիւ տուն կը դառնար, հասաւ իւր մօրը տունն և դողդոջելով ներս մտաւ: Խեղճ մայրն անքուն՝ անձկութեամբ կ'ըստատէր իւր որդւոյն. յանդիմանութեան բառ մի չարտասանեց նա — հեղաճամբոյր աղնիւ կին մ'էր — հապա պարզապէս ըսաւ. «Օգնե՛մ քեզի զգեստներդ հանելու համար» և երբ երիտասարդն աթոռին վրայ փռուեցաւ, մայրը ծռուելով անոր կօշիկները կը հանէր: Տխուր տեսարան. խեղճ կնոջ այրը գերեզմանն էր, և իւր զաւակն, որ պիտի լինէր իւր միակ մխիթարութիւնն, թշուառապէս արբչիւ իւր առջիւր կը գտնուէր:

Բայց ի՞նչ եղաւ հետևութիւնն: Տարիներ անցան այսպէս, և վերջին անգամ որ տեսայ այս երիտասարդը պարզ բեռնակիր մը եղած էր օրն երեք շիլին վարձքով:

Երիտասարդ մը՝ որ ինքնահաւան՝ իւր ծնողաց խրատ-
ները կ'արհամարհէ, հետզհետէ թշուառութեանց մէջ
կը տապալի: Եթէ ամուսնանայ և իւր սեպհական տունն
ունենայ, հոն ոչ սէր և ոչ վստահութիւն կրնան երկար
ժամանակ կայան առնուլ: Զպիտի ըսեմ թէ ինչ պիտի
լինի նորա վախճանն. միայն, եթէ առիթ ունենայի այս-
պիսի երիտասարդի մը հետ խօսելու, իւր ձեռքէն բռնե-
լով պիտի ըսէի իրեն. «Կա՛նկ առ, տղաս, անցեալը չես
կարող վերստին ձեռք բերել, չկայ զօրութիւն մի տիե-
ղերքիս մէջ, որ կարենայ քեզ ետ դարձնել անցեալ օ-
րերն, անոնք սահեցան գացին, բայց եկուր քու Տէր
Աստուծոյդ, նա պիտի փրկէ քեզի, ինչու որ բարի Աս-
տուած մ'է, և կը ներէ ամեն անոնց՝ որք իրենց մեղքե-
րուն վրայ կը զղջան:»

Օր մը երեւելի վաճառականի մը գրատունն գացի ի
Մանչեսթր, և երբ իւր առանձին սենեկին մէջ կը խօսա-
կցէինք, գրադիրներէն մին ներս մտաւ գործի համար,
և նորա հեռանալէն զինի, բարեկամս ըսաւ ինձ. «Տե-
սա՛ր այս երիտասարդն, իւր մանկութենէ ի վեր իմ
պաշտօնիս մէջ կը գտնուի: Իմ սովորութիւնս էր գու-
մար մը միշտ գրասեղանիս վրայ ունենալ փոքրիկ ծախ-
քերու համար: Դիտեցի օր մը որ այս գումարը շուտով
կ'ըսպառէր, հետեւեալ տարակոյս ունեցայ թէ մի գու-
ցէ անպարկեշտ անձեր ունէի գրատանս մէջ: Ուստի
առտու մը նշաններ ըրի ստակներուն վրայ, և իմ սովո-
րական ժամուս հեռացայ գրատունէս: Ի դարձին տե-
սայ որ ստակին մէկ մասն աներեւութացած էր: Ներս
կանչեցի իսկոյն այս տղան, որոյ վրայ առելի տարակոյս
ունէի, և ըսի իրեն որ գրպանը պարպէ: Այսպէս ըրաւ,
և նշանակած ստակներս երեւան ելան: Տուն զրկեցի զինքն
իսկոյն և ուղեցի որ հայրը տեսնեմ: Եկաւ հայրը և բոլոր
եղածը պատմելէ զինի, ըսի իրեն թէ՝ «Կամ տուն պիտի
տանիս տղադ և աղէկ մը գանակոծես, և կամ ոստիկա-
նութեան պիտի յանձնեմ զայն:»

Հայրը մեկնեցաւ տղուն հետ, և հետեւեալ առտու

առանձին եկաւ ինձ հետ խօսելու: « Ուրեմն, ըսի, աղէկ մը պատժեցիր տղադ: — Ո՛չ, պատասխանեց նա: Խորհեցայ որ մի գուցէ նորա սիրտը կարծրանայ, և այս իւր կործանումն լինի: « Ձեմ կարող զինքն արգիլել չարութիւն գործելէ, յարեց հայրն, այլ Աստուած կարող է, և աղօթեցի Աստուծոյ և խնդրեցի որ ողորմի տղոս: Կը խնդրեմ որ վերստին փորձէք զինքն, չեմ կարծեր որ նորէն այսպիսի յանցանք մը գործէ: »

« Ձէի կրնար մերժել, ըսաւ վաճառականը, Աստուած կար խնդրոյն մէջ, պարտաւորեցայ պահել պատանին: Այն ժամանակէ ի վեր իմ ծառայութեանս մէջն է, և հաղարնեւոյ՛ ոսկի իւր ձեռքէն կ'անցնին բոլոր տարին, և երբէք Փարտինկ մի իսկ պակասած չէ: »

Պարոն Հոյլի սոյն յօդուածը թարգմանելէ զինի աւելորդ չեմք համարիր մի քանի խորհրդածութեամբ մեկնել անոր պարզ այլ իմաստասիրական նշանակութիւնը:

Որչափ ճշմարտութիւն կը պարունակեն այս խօսքերն. « Մի գուցէ նորա սիրտը կարծրանայ, և այս իւր կործանումն լինի: » Արդարեւ երեւակայե՛նք նորատի երիտասարդ մի՛ որ տկարութեան վաշտիկներ մը մէջ սոյն օրինակ յանցանք կը գործէ առանց նոյն յանցանաց ծանրութիւնը գիտելու, և ահաւասիկ յանկարծ ոստիկանութեան կը յանձնուի անդթարար, դատաստանական ատենանք կը բերուի, կը դատուի, և հաւանապահարար ի բանտ կը դատապարտուի երկրին անողոքելի օրինաց համեմատ: Ո՛հ, որպիսի բարոյական հարուած խեղճ պատանւոյն համար, երբ լրագիրներու մէջ իւր անունը կը հրատարակուի, գործած յանցանքը կը յիշատակուի. սոսկաի հարուած որ իւր բոլոր ապաւնւոյն վրայ կը ծանրանայ և « այս իւր կործանումն պիտի լինի »:

Խեղճ երիտասարդին ընկերական կեանքը բոլորովին կ'այլուփոխի, իւր բնական աշխարհը կարծես յետս կ'ընկրկի, և ուրիշ աշխարհ կը փոխադրուի նսեմ և նովլայի: Իւր ընկերներն մատնանիւ կ'ընեն զինքն արհամարհանօք, կը խորշին կը հեռանան իրմէ: Ա և է ընկերութիւններու մէջ ներկայանալու հա-

մարձակութիւն չունի եղկելին, իրեն այնպէս կ'երևի, իբր ամեն ոք զիտէ իւր գործած յանցանքն, որ իբրև ուրուական զինքն կը հալածէ ամենուրեք: Եւ այս ամենն փոքրիկ պակասութեան մի համար, որոյ վրայ ինքն դառնապէս կ'ողբայ այժմ, և եթէ ի սկզբաւ բարեկամ ձեռք մը, նախախնամութիւն մի ազդարարէր և յետս կասեցընէր զինքն այս յոռի սովորութենէն, ո՛հ, քանի՛ շնորհապարտ պիտի լինէր նա . . . :

Այս բարեկամ ձեռքն, ինչպէս տեսանք վերոյիշեալ պատմութեան մէջ, պատանւոյն հայրն էր, որ առանց բռնուն միջոցներու զիմեւ, յորդորանօք իւր տղան ուղղութեան ճամբան բերաւ, քանի որ վաճառականին առաջարկած միջոցն խեղճ պատանւոյն համար կործանումն պիտի լինէր:

Ընթերցողը գուցէ կը յիշէ Վիքտոր Հիւկոյի Լէ Միշլէրալ (Թշուառներ) վիպասանութեան մէջ Ժան Վալժանի արկածն: Իմ մասին թէպէտ քսան տարիէ աւելի է որ ընթերցած եմ սոյն վիպասանութեան այն հրաշալի մասն, սակայն մտքիս վրայ ազդած տպաւորութիւնն այնչափ սաստիկ էր, որ մոռցած չեմ բնաւ:

Ժան Վալժան անհնարին ատելութիւն և ոխ կը կրէր իւր սրտին մէջ ընդհանուր մարդկութեան դէմ: Մարդկային օրէնք, մարդկային արդարութիւն ոչինչ նշանակութիւն ունէին իրեն համար:

Բարոյական զգացումն, վսեմ և բարձր խորհուրդ, գթութիւն, մարդասիրութիւն, այս ամենն իւր նորատի հասակէն տակաւ առ տակաւ խոյս տուած հեռացած էին իւր սրտէն: Կ'ատէր անխորի ամեն բան, աշխարհք, կրօնք, արդարութիւն. քանզի իւր սիրտը կ'արծրացած էր, մարդիկ անիրաւ եղած էին իրեն համար. կ'ատէր մարդկութիւնն, քանզի մարդկութիւնն իսկ ատած, արհամարհած և ոտնակոխ ըրած էր զինքն: Իրեն համար Աստուած չկար, քանզի արդարութիւն չկար: Արեգակն իրեն համար լոյս չունէր, քանզի իւր հողին նսեմացած էր: Բնութիւնն իրեն համար հրապոյր չունէր: Բոլոր անեղբեք իրեն համար խաւար բանտ մ'էր. քանզի ինքն ևս բարոյապէս խաւարի մէջ կ'ապրէր յուսահատ: Մէկ խօսքով Ֆիդիլապէս կենդանի՝ այլ բարոյապէս մեռած էր:

Իւր նսեմացեալ հոգւոյն մէջ յանկարծ լուսոյ աղօտ նշոյլ մի կը չողայ: Տասնեւինն տարի բանտերու մէջ անգթաբար փառելէ, և մարդկութեան դէմ բողբոջելէ, հայհոյելէ և արդա-

հատեւէ զինի, օր մը իւր ճամբուն վրայ արդար կրօնաւորի մը կը հանդիպի, որ մարդասիրաբար զինքն կը հիւրընկալէ, և «եղբայր, բարեկամ» կը կոչէ զնա, բառեր որ իրեն անծանօթ էին ցարդ:

Կը վարանի, կը դեղւի. — իւր ատելութիւնն այնչափ բուռն է մարդկութեան դէմ — չկրնար և չուզեր հաւատալ թէ նա յիշաւի մա՞րդ է թէ զերբնական երևոյթ: Չկրնար հաւատալ թէ յարաբերապէս աննշան յանցանք մը գործելովն այսչափ երկար տարիներ զժնեայ բանտարկութեան դատաւարտուած էր, և այժմ աւելի ծանր յանցանք գործելովն, փոխանակ սրտովոյ՝ կ'ըսեն իրեն մեղմաբար. «Եւ զնա՛, և բարի մարդ եղիր» . . . : Ո՛հ, եթէ ի սկզբան այսպէս վարուէին իրեն հետ — կ'ըսէր նա իւրովին — նկանակ մը գողնալու ատիւ, եթէ ըսէին իրեն. «Եղբայր, ինչ հարկ ապակին խորտակել» . . . և Պիէնվընիւ բարի եպիսկոպոսին պէս անյիշատակ լինէին . . . :

Կը յիշուի, Լօնտօնի մէջ տեսայ օր մը նորատի պատանիներու խումբ մը որ կը շրջագայէին փողոցները չափահաս անձանց առաջնորդութեամբ: Այս պատանիներն ամենքը մի և նոյն տարիքը չունէին, և միօրինակ հապուտ չէին կրեր, ինչպէս նաև այնչափ ծանր և մտախոհ կերպարանք մ'ունէին բոլորովին տարբեր զպրօցի զուարթ և շատխօս աշակերտներէ որ հետաքրքրութիւն ունեցայ իմանալու թէ ի՞նչ կը ներկայացընեն անոնք:

Եւ որչափ հետաքրքիր էի այս ժողովրդին — Ալպիօնի զաւակներուն — բարքը վարքը, սովորութիւններն և այլն ուսումնասիրելու:

Արդ՝ իմացայ զարմանօք, որ մասնաւոր ընկերութիւն մ'է այս մարդասիրական բարձր նպատակի մը համար հաստատուած: Երբ նորատի երիտասարդ մը գիտաբար կամ դժբաղդ վայելենի մէջ յանցանք մը կը գործէ, և ոստիկանութեան յանձնուելու վիճակի մէջ կը գտնուի, այս ընկերութիւնն կը գրաւէ պատանին, կը հոգայ, կը յորդորէ և ուղղութեան ճամբան կը վերածէ՝ միակ նպատակ ունենալով արգիլել որ հրապարակաւ չդատուի, և լրագրաց մէջ հրատարակուելով հասարակաց առջև իւր անունը չարատաւորի . . . : Լուսաւորեալ ազգեր այսպիսի խորհուրդներ կը յղանան և կը գործադրեն:

ՀԻՆ ԵՐԳԵՐ

ՏԱՂ, ԽԱՂՈՂՈՅ ԵՒ ԳԻՆԻՈՅ

Ձայն առաջին ժամանակին
Որ գաղաղատունին տօնեցին.
Յառաջ զխաղողըն գովեցին
Մեղացըն դեղ անուանեցին:

Ա՛յ, լից ու տուր, լից ու տուր, իմ խաջատուր,
Ձանոյշ զինին զանապական:

Պատեցին բոլորեցին,
Պայծառ ծաղկօք զարդարեցին,
Ամեն բարեօք զայդին լցին.
Ասլա զայգույն գովքն առացին:

Ա՛յ, լից ու տուր, լից ու տուր, իմ խաջատուր,
Ձանոյշ զինին զանապական:

Այգույ պատերն են բզգենի,
Շարջն ու բոլոր արմատենի,
Մառերն համայն են խնկենի,
Պառույ բերեն քաղցր ու բարի:

Ա՛յ, լից ու տուր, լից ու տուր, իմ խաջատուր,
Ձանոյշ զինին զանապական:

Ծիլն ու բողբոջ դալար բարակ,
Նր՛կայնացեալ զինջ բարանակ,
Ուռեր հաներ մանր ու զխակ,
Խաղողն ի կախ սեւ ու սպիտակ:

Ա՛յ, լից ու տուր, լից ու տուր, իմ խաջատուր,
Ձանոյշ զինին զանապական:

Յարժամ աշունքըն մօտենան
Այգեպաններն էլենն էւ զան,
Յաջոյ ձեռին սուր ու դանակ,
Չախովն բռնեն կրոց քաղելակ:

Ա՛յ, լից ու տուր, լից ու տուր, իմ խաջատուր,
Ձանոյշ զինին զանապական:

Ըզրեզ քաղեն դընեն հընճան .
Ըզրեզ կոխեն լընուն յաման .
Ըզրեզ ծեփեն , այլ ա՞ի բանան .
Լինիս բաժակ անապական :

Ա՛յ , լից ու տուր , լից ու տուր , իմ Խաչատուր ,
Զանոյշ գինին զանապական :

Թագաւորաց առաջ Երբաս ,
Ոջ ամաչես , ոջ վախենաս ,
Շատ պարոնայր սպանել դու տաս ,
Բազմաց խելաց առնուս եւ տաս :

Ա՛յ , լից ու տուր , լից ու տուր , իմ Խաչատուր ,
Զանոյշ գինին զանապական :

Նոյ նահապետն է քո մշակ ,
Եւ ի Փրկչէն օրհնեալ բաժակ ,
Ի յայն տեղըն ուր դու ջլինիս ,
Ոջ ժամ ասեն եւ 'առջ պատարագ :

Ա՛յ , լից ու տուր , լից ու տուր , իմ Խաչատուր ,
Զանոյշ գինին զանապական :

Շատ սիրելիք կըռուեցունես ,
Շատ ատելիք հաշտեցունես ,
Շատ անխելք մարդ ի խելք բերես ,
Շատ խելացիք խեւացունես :

Ա՛յ , լից ու տուր , լից ու տուր , իմ Խաչատուր ,
Զանոյշ գինին զանապական :

Սարկաւագներ քզրեզ տեսին ,
Սաղմոսելով ի դէմ եկին ,
Մոմով , խնկով մեծարեցին ,
Առեալ տարան յեկեղեցին :

Ա՛յ , լից ու տուր , լից ու տուր , իմ Խաչատուր ,
Զանոյշ գինին զանապական :

Այլ ա՞ի ի վեր մեծարեցին ,
Վերայ բեմին բազմեցուցին ,
Զրեզ սուրբ հաղորդ դաւանեցին ,
Մեղաց քաւիչ անուանեցին :

Ա՛յ , լից ու տուր , լից ու տուր , իմ Խաչատուր ,
Զանոյշ գինին զանապական :

Տեառն պարգեւ եւ Տիրատուր,
 Իմ անուան եւ Աստուածատուր,
 Ձկըքխայն ինի արա եւ տուր,
 Դու շատ սուրբիս, իմ Խաչատուր:
 Ա՛յ, լից ու տուր, լից ու տուր
 Չամոյշ գինին գամապակաւն:

ԾԱՆՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆՑԱՂՈՅՍ

Ե՛ղբարք, ձեզ շատ բարեւ, լալով,
 Թե յաշխարհիս ո՞նց կայք դուք բարով.
 Ժամանակ երկանցաւ,
 Ի միմեանց եմք մեք կարօտով:

Մարմինս շողախեալ մեղօք,
 Սկսեցաւ հոգիս իմ տղմովք,
 Ճարակն յԱստուծոյ լինի,
 Բժշկէ զհոգիս սուրբ դեղովք:

Գերիս հարբեցայ մեղաւք.
 Զօրն ի բուն շուրջ գամ քան զգինւով.
 Մատաթ, դե՛ղ արեք փութով,
 Թե չէ, կորեաւ մարմինս հոգւով:

Զինչ նաւն ի ծովուն միջի
 Ղարղ լինի նա քամւով,
 Այսպէս իմացիր զգերիս,
 Յեղբօրէ եմ խիստ կարօտով:

Գինին ի գլխէս թափաւ,
 Սեւերես եղէ ՚ւ ամօթով,
 Այլ ճար չիմացայ գերիս,
 Զօրն ի բուն շուրջ գամ լալով:

Յիմարս յաղթեցայ մեղօք,
 Ու հոգիս հարաւ սլաքով,
 Հարամկին ընկեր եւ եղայ,
 Կ'այրիմ անանց կրակով:

Այս սուտ անցաւոր աշխարհս
 Շաղախեց զիս աղտով, տղմով,
 Մինչ հիմն իմ էր ի հոգին.
 Ողորդեց գարնան հեղեղով:

Տարաւ ի յանդունդն իջոյց,
 Ու փակեց անտաշ քարերով.
 Ես յոյսս յԱրարիչն ունիմ,
 Խալըսէ զեղիելիս փութով:

Սպիտակն ի յալեքս անկաւ,
 Կըտրեցաւ սիրտըս մէկ նետով.
 Զինչ ճիւղն ի ծառին շարժի,
 Ու թափի զաղալն իւր կամով:

Զորացեալ խոււ դառնայ
 Որ ժողովի նա աշխարհ քամով.
 Այս կեանքս է նանիր ունայն,
 Յնդեալ եմ եւ երազով:

Քարամն Աստուծոյ լինի,
 Ինչ դուրս տայ սրտի կամաւ.
 Դաբձեր եմ լեղի կարաս,
 Խոցոտեալ մարմինս շարաւով:

Այլ ճար բան չգիտեմ գերիս,
 Քան զիաւթայն մեղայն ստեղծով.
 Զիւր արեամբ զընեալ ծառայս
 Յատենին չառնէ ամօթով:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Տնտեսական վարչերէրթոնութիւնն աշխատանքներն իրեն վրայ. — Եթէ իրաւ է որ գիտութիւնը մեր բարօրութեան գլխաւոր ազդիւրն է, ապա գիտութիւնը մեր ազէտից մեծ մասին պատճառը պիտի լինի:

Քանի որ մարդ եռանդազին կ'փնտռէ իր բարիքն, եթէ բացօթեզ գիտնար թէ ինչ բանի վրայ կ'կայանայ այդ բարիք, նա մանաւանդ գիտնար թէ ինչպէս պէտք է հասնիլ բարօրութեան, անտարակոյս այնքան երջանիկ պիտի լինէր որքան որ հնար է լինիլ մարդու այս հողագնտի միայ: Բայց ընկերային կենաց կնճիւղներուն մէջ, մարդ չէ կարող իմանալ թէ ուր կը գտնուի իր ճշմարիտ շահը, կամ ստէպ, երբոր արդար օրէնք չեն արգիլեր զինք, իր ինքնասիրութեան կ'զոհէ ուրիշներուն բարիքը: Մասկեր կենդանիներու մէջ զօրաւորները կ'ուտեն տկարները: Մարդկան մէջ՝ մարդակերութիւնն անբաւական միջոց մը համարուելով, զօրաւորները, տկարներէն աւելի սուղու քաղելու համար, աւելի շահաւէտ միջոց մը գտան քան զանոնք ուտելու միջոցն, այս է՝ բռնադատել զանոնք իրենց համար աշխատելու, ու անոնց աշխատութեան արդիւնքը կողոպտելու զանազան ձևերով: Այս դրութենէ ծագում առին գերութիւն, պատերազմ, յեղափոխութիւններ և ուրիշ անհամար չարիք զոր անօրէնութիւնն ու բռնութիւնը մարդկային ազգի վրայ թափեցին: Հին ժամանակներ՝ յափշտակութիւնը հարստութիւն չափելու ազնուագոյն միջոցը կ'նկատուի, ինչպէս կ'տեսնուի Դիրդէի, Յունաստանի այս հարեւատէր բանահիւսին, զիւցապնական մի երգին սա հատուածին մէջ. «Ամեն տեղ կ'իջիտենք իրրե տիրապետներ, ուր որ ոտք կ'կոխենք, մերն է: Մեր նիզակներով կ'հնձենք, կ'մռակենք մեր սուրբերով:»

Արիստոտէլ հարստութեան տիրանալու իրրե օրինաւոր միջոց կ'համարի զերկներու դէմ պատերազմ և որսը: «Պատե-

* Տե՛ս Ժ. Գ. տարի, երես 325, 377, 413, 473, 558, 608, 645 և Ժ. Գ. տարի, երես 73, 413, 462.

րազմի՝ արեւստը՝ բնական ստացման միջոց մ'է։ Պատեւրազմը տեսակ մ'որսորդութիւն է կենդանեաց և մարդոց դէմ, որ հնազանդելու համար ծնած են և որ գերութեան կ'դիմու-
ղքեն» (Փառաբանք՝ Ա. 5)։

Տակիտոս կ'այսոնէ թէ Նոյն զաղափարը կ'աիրէր գերման-
ներու մէջ։ «Կարելի չէ դիւրաւ համոզել զանոնք որ երկիրը
մշակեն ու տարուան բերքին ստասեն, քան թէ թշնամին
զրդուեն և վէրքեր առնով պարծին. ծուլութիւն և դատար-
կութիւն կ'սեպեն դիզել իրենց ճակտին քրտինքով, ինչ որ
հնար է արեան գնով ձեռք ձգել։»

Եթէ գերմաններն՝ իրենց սոհմային ընտիր յատկութեանց
և քաղաքական ու հասարակրդական հիմնարկութեանց գերա-
զանցութեան հակառակ՝ բարբառիկ վիճակի մէջ մնացին մինչև
քրիստոնէութեան մուտքն Գերմանիոյ մէջ, պատճառն այս էր
որ ելուզակութիւնը ժողովրդոց և ցեղերու մէջ անչէ՞ր կ'պահէ-
ին մնայուն պատերազմի մը կրակն, ինչպէս հիւսիսային Ամերի-
կայի կարմրամորթներուն մէջ։

Բոլոր հին դարերն ու միջին դարն, Աւետարանի հրահան-
գաց հակառակ, կ'փառարանէին պատերազմիկ մարդուն սուրն
և կ'արհամարհէին մշակին արօրը։ Բոլոր այս աղէտաբեր դա-
ղափարները դեռ մտաց մէջ կ'շարժին, և ահա այս զաղափար-
ներէն կ'ծաղին ժողովրդոց հակառակութիւնը, պատերազմի
ոգին, և թերևս աւելի ծանր պատուհաս մը, այս է՝ սպառա-
զէն խաղաղութիւնը։

Հալիւ եղած է որ այդ սպառազէն խաղաղութիւնը քաղա-
քակիրթ ժողովրդոց չառ ու չառ սուզի կ'նստի, այս է՝ տասն-
երեքէն մինչ տասնչորս երկի իօն Ֆրանք ամեն տարի, ի հա-
մար առնով չուրջ երեք միլիօն զինուորներու և նաւատորմե-
րու աշխատութեան կորուստը։

Ֆրանսացի տնտեսագէտ մը, Պ. Ֆովիլը, խիստ խղճամիտ
գործի մը մէջ, որու խորագիրն է Քանչէ՞ կ'նստի պաշտպանը, ցոյց
տուաւ որ միայն երկու պատերազմ, այս է՝ Միացեալ-Նահան-
գաց դերեաց ազատագրութեան համար պատերազմն, և 1870ի
Ֆրանք-գերմանական պատերազմն, այդ երեք ազգաց զանա-
զան միասնեք հասուցին՝ որոց դուռնարն աւելի է քան երեսուն
երկի իօն Ֆրանք։

Յշուառութեանց ինչ բեղուն ազբիւր մը պիտի ցամբէր ե-
թէ ժողովուրդները կարենային իմանալ որ բնաւ չահ մը չեն

քաղեր իրարու վնասելով, զիրար նուսճելով և իրարու ձեռքէ
գաւառներ և վաճառատեղիներ յափշտակելով։

Նթէ մարդկային մոքէն, մանաւանդ վեհապետներու գլխէն
սխալ գաղափար մը ցրուել կարելի լինէր, կարելի պիտի լինէր
նաև ալլափոխել մարդկային ազգի կացութիւնը։

Միջազգային վաճառականութեան դէմ խոչընդոտներ, սա-
կազիններու պայքարը, մասնաւորներու աճարդիւն և անբարո-
յական ծախսերը, շահադիտութեան զեղծմունքն, անբանաւոր
ողորմասիրութիւնն, անիրաւ հարկերը, հարստութեան յոռի
բաշխումն, պետութեանց կողմէ այդ հարստութեան վատ կիր-
առութիւնն, այս ամենն այնքան ծանր արգելքներ են բարո-
ւութեան, որքան որ տնտեսական թիւր սկզբանց արդիւնքն են։

Խաղաղութիւնն, արդարութիւնն և եղբայրակցութիւնն ա-
մենուն համար շահաւոր լինելով, երբ հետզհետէ այս ճամբ-
աութիւնն աւելի պայծառ կերպով տպաւորուի մտաց մէջ՝
թշուառութեան պատճառները պիտի նուազին։

Նթէ նախանձախնդիր էք մարդկային երջանկութեան, փա-
րատեցէք տգիտութեան ամպերն և արմատախիլ ըրէք սխալ
տեսութիւնները։

ԷՄ. ՏԸ ԼԱՎԼԵՅ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ Ս. ՀՌԻՓՍԻՄԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Ներկայ ամսոյս (մայիս) 20ին կատարուեցաւ քաղա-
քիս Ս. Հռիփսիմեան հոյակապ վարժարանին մէջ փա-
ռաւոր հանդէս մ'ի յիշատակ Ս. Հռիփսիմեան կուսա-
սաց։ Այս կրօնական և կրթական հանդէսն այս անգամ
սովորականէն աւելի փայլուն եղաւ։ Ներկայ էին Գեոր. Ս.
Առաջնորդ Հոյրը՝ քահանայից դասուն հետ, Աղնիւ հո-
գաբարձուհի Տիկնայք, Գալ. Ժողովոյ և Ուսումնական
խորհրդոյ մի քանի անդամներն, և երկու սեռէն բազ-
մաթիւ ազգայիներ։ Նախ կրօնական պարզ արարողու-
թիւն մը տեղի ունեցաւ. ապա պարագային յարմար

ճառեր և քերթուածներ արտասանեցին աշակերտուհիք, և ազգային երգեր երգեցին:

Ամենայն Հայոց նորընտիր կաթողիկոսի ներկայութիւնը նոր ոգևորութիւն մը կ'ընծայէր հանդիսին: Այս պարագայէն օգուտ քաղելով՝ վարժուհեաց դասն և աշակերտուհիք փափաք յայտնած էին վարժարանաց Տեսչութեան իրենց խնդակցութիւնն արտայայտել մեր Գեր. Առաջնորդ Հօր կաթողիկոսական ընտրութեան համար: Տեսչութիւնը չէր կարող մերժել այս փափաքը, թէև նորընտիր կաթողիկոսն ամեն ցոյցէ կ'խորշէր: Ուստի հանդէսը նոր գոյն և փայլ առաւ երբ հետզհետէ աշակերտուհեաց և վարժուհեաց կողմէ այլ և այլ ընտիր երախտագիտական և շնորհաւորական ուղերձներ կարդացուեցան ի պատիւ մեր Գեր. Առաջնորդ Հօր, որ սաստիկ զգածուած կ'երևէր իր աշակերտուհեաց արտայայտած անկեղծ զգացումներէն: Բոլոր հանդիսականաց դէմքին վրայ հպարտութեան և խնդութեան զգալի նշաններու հետ կ'նշմարուէին նաև տրտմութեան ժպիտներ:

Արդարև կ'ինդակցէր Զմիռնիոյ Հայն բոլոր Ազգին հետ, վասն զի Հայաստանեայց հայրապետական Աթոռը դատած էր իր արժանընտիր Գահակալը, կ'հպարտանար, վասն զի իր սիրելի Առաջնորդն էր այդ Գահակալն և կը տրտմէր, վասն զի պիտի բաժնուէր անոր օրհնաբեր հովուութենէ:

Այնուհետև վարժարանաց Տեսչութիւնը մի քանի խօսքով բացատրեց հանդիսին նպատակն և Հայ Ազգին զգացած անհուն ուրախութիւնն, որով կ'տօնէր մեր Գեր. Առաջնորդ Հօր կաթողիկոսական ընտրութիւն: Նուիրակա՞ն տօն, զոր Հռիփսիմեան սանուհիք կ'միացընէին Հռիփսիմեան կուսանաց տօնախմբութեան հետ և այս կրթական հանդիսին հետ ազգային ամենէ նշանաւոր

* Արդէն Ս. Մեսրոպեան վարժարանի բարձրագոյն կարգի աշակերտներն Առաջնորդարան գնալով իրենց երախտագիտական զգացմանց հետ յայտնած էին, բոլոր աշակերտաց կողմէ՝ իրենց Զարմազին շնորհաւորութիւնները նորընտիր Ս. կաթողիկոսին:

դէպքը կ'հաշակէին։ Ապա Տեսչութիւնն՝ ըստ որոշման Ուսումն. խորհրդոյ, յայտարարեց որ տաճիկայ ամառոյն սկիզբը վարժարանաց հարցաքննութիւնները պիտի սկսին, և յորդորեց բոլոր ծնողքն և ամեն կրթաւէր ազգայիններն որ ներկայ գտնուելով քննեն ու քաջալերեն իրենց զաւակաց ուսմանը ընթացքը։

Գեր. Արքազան Առաջնորդ-Հայրը սոյն սրտաշարժ հանդիսին տպաւորութենէ սաստիկ յուզուած՝ մի քանի խօսք միայն արտասանեց և օրհնեց բոլոր ժողովուրդը։

Այս հանդիսին առթիւ արտասանուած ճառերէն առայժմ բաւական կ'համարինք հրատարակել միայն հետեւեալ ատենարանութիւնը.

«Ամենապատիւ Արքազան Հայր,

«Անտարակոյս ամեն ճշմարիտ Հայու սիրտ լցաւ ուրախութեամբ, երբ Արարատայ կողմէ հասաւ այն աւետարեր լուրն թէ՛ Զմիւռնայի առաջնորդութենէն՝ Գեր. Մուրաթեանց Արքազանն կոչուած է, Համագլային ժողովոյ միահամուռ հաւանութեամբ՝ ի գահ կաթողիկոսութեան ամենայն Հայոց։ Այդ ցնծութիւնը զգային և մեր սրտեր, վասն զի արդարեւ արժանի էիք այդ բարձրագոյն ու փառաւոր հայրապետական դահուն։ Դուք, Արքազան Հայր, ոչ միայն իրրեւ հոգեւոր հովիւ Զմիւռնիոյ, Զեր ազգաշահ գործերով ու լուսավիտ խորհուրդներով ազգային դարգացման նոր թուական մը բացիք, այլ և Զեր զգոն գործունէութեամբ սիրաշահեցիք ամենքն և ամբողջ մեր հայրենակիցաց հոգիներն ու սիրտեր կապեցիք Ազգին սիրոյն և պատուոյն հետ, նոյնպէս մեզ համար ոչ միայն հովիւ, այլ որ աւելին է, ուսուցիչ մ'ալ եղաք, ուսուցիք մեզ այնպիսի սկզբունքներ որք հայրենասիրութեան ոգին արժարժեցին, և Զեր վարդապետական խորին հմտութեամբ՝ մեր սրտերու մէջ ցանեցիք երկիւղածութեան և ջերմեռանդութեան սերմերն, ուսողելով Զեր քրտանց կայսակներովն մեր նորածին իմացակա նութիւնն, այնպէս որ քանի աճի ու զարգանայ այն, այնքան շնորհապարտ ոգւով պիտի յիշենք զՁեզ։ Դուք, իրրեւ բարձրագոյն ուսուցիչ, վեհափառական դահերէ աճելի երախտադիւտութեան մեծ դահեր ունիք մեր սրտերու մէջ և մենք այս սրտայայտ պահուն, կը փութանք յայտնել թէ՛ այն ջերմ

գգացմունք որք մեր անկեղծ սրտերէ կը բշխին, կ'ապացուցանեն թէ՛ Ձեր երախտապարտ սանուհիք ալ գիտեն բարձրագոյն իշխանութեանց հետ գնահատել Ձեր արժանիքն ու տաղանդը և բերելիւ այն պատուոյ և փառաց վրայ, որոց արժանացած էք:

«Սրբազան Հայր, Ձեր ընտրութիւնն այս անգամ պայծառապէս հաստատեց թէ պաշտօնի ու պատուոյ մեծագոյնն, ընտիր արժանեաց և առաքինութեան բաժինն ու իրաւունքն է, թէ՛ Ազգն ո՛րքան մեծ համարումն ու սէր ունի Ձեր Սրբազնութեան վրայ, որ արժանի դատած է կոչել զՁեզ այն նուիրական գահուն, ուր երբեմն փայլեցան Ներսէսներ, հայրենեաց ու եկեղեցւոյ անձնուէր և իմաստուն հովիւներ: Արդարութեան մի յաղթանակն է այդ, որով փառաւորեց զՁեզ Ազգն, զի Ձեր վեհանձն բնաւորութեամբ և զիրքով գիտցաք զբաւել Աղլին սէրն, որով աւելի բարոյական զօրութիւն պիտի ունեննաք աշխատիլ յօգուտ հանրային շահուց:

«Մինչև ցարդ, իբրև Ձեր աշակերտուհիներն կը վայելէինք Ձեր Սրբազնութեան շնորհներն, այժմ իբրև ընդհանուր Ազգին ազջիւնք, կը յուսանք վայելել ամենայն Հայոց Հայրապետին շնորհիւ, այն դարմաններն, որոց կարօտ է ազգային ընդհանուր կրթութիւնն: Սակայն Դուք, որ Ձեր հոգւոյն մէջ կը կրէք, ձեր նմաններէն շատ աւելի վսեմ խորհուրդներ, անշուշտ շատ աւելի կ'ըզգաք սոյն կարօտութիւններն ու պէտքեր, զորս գոհացընելու համար, եթէ չէր ներած Ձեր սահմանափակ փիճակն, այժմ Ազգն ու Նախախնամութիւնն տուաւ Ձեզ, մի այնպիսի բարձր դիրք, որով պիտի կարենաք Ձեր փառքանաց համեմատ՝ լրացնել ազգային հանրական իղձերն: Որքան որ խնդակից ենք Ազգին հետ, միւս կողմէ կը ցաւինք որ պիտի բաժնուինք մեր գթառատ Ուսուցչէն, բայց գոնէ վստահ ենք թէ՛ ինչպէս ի մօտուստ, նոյնպէս և ի հեռուստ, այդ բարձրագոյն աթոռին վրայ իսկ, չպիտի դադրիք Ձեր բարերար շուքն տարածել մեր վրայ, մենք որ պիտի մնանք յաւէտ երախտապարտ այն յարատև հոգասիրութեան համար, զոր ունեցած էք մեզի համար միշտ, իբրև բարեխնամ հայր, մեր յառաջդիմութեան նախանձախնդիր գտնուելով: Ուստի քաջայայտ ենք որ այդ բարձր սրաշունին մէջ անգամ, երբ ազգային բարձր շահուց վրայ պիտի մտածէք, չպիտի մոռնաք Ձեր առաջին սանուհիներն, մեզ տալով Ձեր քաջալերական օրհնութիւններն:

բոյժ կ'դառնար, և կամ նա կարծէր թէ Հայք յանկարծ
Հոգենդացւոց երկիրը փոխադրուած լինելով՝ միայն
վայրագ ոճով գրուած նամակի մ'իմաստը կարող են ըմ-
բռնել, — ա՛յնքան մութ էին նամակագրին գրիչն ու
միտքը: Սակայն լայնածաւալ թերթն այդ վշտալի կաս-
կածները կարող պիտի լինէր ցրուել, եթէ միայն իր կու-
սակցական մնայլը փարատելով, հաճէր արտատպել Մե-
լէն ոչ միայն Մկրեան գիրն, այլ և այդ գրոյն քաջարժա-
ւիթը, զոր պարզօրէն բացատրած էր թիֆլիսեան թերթը:
Արդ՝ Արժ. Աւագ քահանային նամակը լուսարանելու
համար արժանի կ'դատենք Մելէին յարակից յօդուածն
ևս արտատպել:

Մասնաւոր նամակով Երևանից մեզ հաղորդում են, որ Կ-
Պօլից վերջին Կաթողիկոսական ընտրութեան ժամանակ իրրեւ
սուրհանդակ եկած արժ. Հայր Յովհաննէս քահանայ Մկրեանը
երբ ներկայանում է Սինօդի անդամ գեր. Մեսրոփը եպիսկո-
պոս Սմբատեանցին, վերջինս յուզված արդար բարկութիւ-
նից այն քահանայի անցեալ տարվան վարմունքի պատճառով
ասում է. «Տէր-հայր, անցեալ տարի գրով խորեցիք մեզ,
այս տարի էլ եկել ես բանի՞ւ խաբելու. օրհնած մա՛րդ, եթէ
Ներսէս Պատրիարքը յիրաւի հիւանդ էր և հրաժարականն ան-
կեղծ, ի՞նչ հարկ կար քեզ գրով բոլորիս խաբել և հաւատա-
ցընել թէ հրաժարականը մի՛ ընդունէք, Ներսէսը քաջառողջ
է. իսկ հրաժարական տալը քաղաքագիտութիւնն է և այլն և
այդ խաբեքայութեամբդ պատճառ եղար խանգարման ազգա-
յին սրբազան մի մեծ դործոյ հաստատման և վաւերացման.
միւս անգամ ինձ մօտ չըգաս»:

Ինչ գեր է խաղում արժ. Հայրն ընտրութեան ժամանակ և
ինչ գեր նրան խաղալ տալու ճգնում են ոմանք, արտաքոյ
նրան յանձնված պաշտօնի, Նորին արժանապատուութեան
այլ իրաւունք և նշանակութիւն սեպհականել ճգնելով, այդ
մենք մի կողմն ենք թողնում առ այժմ, ապագայն երևի կը
պարզէ ամեն ինչ:

Արժանապատիւ Հայր Մկրեանը Ս. Էջմիածնից հեռանալիս,
իրրեւ պատասխան գեր. Սմբատեան եպիսկոպոսի արդարացի
յանդիմանութեան հետեւեալ գրութիւնն է յանձնում.

Ի Ս. Էջմիածին, 23 ապրիլի 1883 ամի :

Առ. Գեր. Մեսրոպ Եպիսկոպոս Սմբատեան :

Մինչ կը պատրաստուիմ մեկնել ի մէջը Աթոռոյս Հայաստանեայց, անհնար է, որ առանց ձեզ իմ շնորհակալութիւններս մատուցանելու ճանապարհ ելնեմ, ի փոխարէն ձեր յոյժ քաղաքավարական, անօրինակ մարդասիրական և անմահ հիւրասիրական ընդունելութեան, որով հաճեցաք պատուել զիս և տպաւորել սրտիս մէջ այն կատարեալ համոզումն, զոր ի հեռուստ չէի ունեցած :

Արդ գիտեմ, արդ ճանաչեցի, արդ գիտակցաբար համոզեցայ, թէ Ձեր գերապատուութիւնն այնքան բարձր է իւր կոչման և աստիճանին և մարդկային փափուկ զգացումներու մէջ, որ կարելի չէ և անհնար է մի նման գտնել և ոչ իսկ Հրթնթացի և Ափրիկեցի վայրենեաց մէջ :

Ձեր այս ամենազերագոյն յատկութիւնքն ի իւր աշխարհի հռչակելու պարտաւորեալ մնամ :

ՅՈՎՀ. ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

Մեր կողմից ոչինչ չէ մնում աւելացնելու. արժ. Հօր նամակը նորա լուսանկար պատկերն է : Մենք միայն կարող ենք ցաւ յայտնել, որ այդպիսի յանդուգն եկեղեցականք, փոխանակ պատժոյ, քան արժանաւոր եպիսկոպոսունք յարգանք և պատիւ են գտնում կամ նրանց նման ինտրիգան և խարդախ անձինքներից և կամ միամտութեամբ վերջիններից խաբւած բարեմիտներից :

Մեր կարծիքով հայր Մկրեանի դատաստանը պէտք է կտրէր այն յանդուգն նամակից յետ, նոյն իսկ Կաթողիկոսական Տեղապահ Գերապատիւ Մկրտիչ Արք-Եպիսկոպոս Բաղամեանցը :

Յաւալի է, որ եկեղեցական վարչութեան մէջ օրից օր աւելի և աւելի տիրապետում է անիշխանութիւնը մեծ մասամբ մեր իսկ անմտութեամբ, որով մենք, մասնաւոր կրքերի և ինտրիգաների անձնատուր, նպաստում ենք այդ ախտի զօրանալուն :

Այս յօդուածին ընթերցումն միայն կ'պարզէ և կ'մեկնէ Աւագ քահանային սուրբ զայրոյթն և նորեւուկ աշադեմական բացագանչութիւնները. բայց միթէ այդ զայրոյթն՝ որքան աւագ լինի, այդ բացագանչութիւններն՝ որքան խափշիկեան լինին, կարո՞ղ են իրաւունքի ու փաստի տեղ բռնել, ահա լուսաբանելու բուն կէտը :

Ըստ մեզ՝ Արժ. Մկրեան, որ բանիբուն, կենցաղա-

գէտ և նորամիտ աւագ քահանայի հռչակն ունի, փոխանակ նախատելու և հայհոյելու, փոխանակ Սինոդի մի պատկառելի անդամը հռենիւսցի և վայրենի կոչելու, պարտաւոր էր ուղղակի պատասխանել անոր դիտողութեանց, որ շատերու համար արդէն ծանօթ դաւերու գաղտնիքն երեւան կ'հանէին, և զանոնք եթէ ոչ գրով, բերանացի հերքելով ինքզինք արդարացընել: Անտարակոյս Արժ. Մկրեան լոկ ցաւ մ'էջմիածին տանելու ծանրութիւն չպիտի ըստանձնէր, ծանրութիւն՝ որ սակայն բաւական ծանր կ'նստէր ազգային արկղին, եթէ՝ Համազգային ժողովին մէջ՝ ուրիշ կարևոր պաշտօն մը, հին Գէորգ մը այս անգամ անձամբ կրկնելու փառասիրութիւնը չունենար: Ահա ճիշդ այդ դերը գուշակելով է որ Գեր. Մեսրոպ Ս. Եպիսկոպոս դառն և իրաւացի դանդաղանք ուղղած է Արժ. Սուրհանդակին:

Իրաւի՝ մեղ անհաւատալի կ'թուի, որ կրօնական դասուն մէջ ցարդ մեծ կշիռ վայելող եկեղեցական մը, փոխանորդական և այլ փափուկ պաշտօններ վարող քահանայ մ'այնքան իր արժանապատուութեան զգացումէ զրկուած լինի, այնքան իր կարգն ու կոչումն, ինչպէս նաև եկեղեցական կանոնապահութիւնը մոռցած լինի, որ միեզնի էջմիածինը ծաղր ու ծանակ ընել, և այս՝ ճիշդ այն պահուն երբ էջմիածին ու իր Սինոդն ու Միաբանութիւնը, չէ թէ վայրենիւսեան, չէ թէ վատութեան, չէ թէ կաշառակերութեան, այլ բարոյական մեծ արիւնքութեան և ազգային շահուց նախանձախնդրութեան նշանաւոր փորձեր ցոյց տուած են, ճիշդ այն պահուն որ էջմիածին և իր Սինոդի ու Միաբանութեան անդամներն և աշխարհական պատգամաւորները կաթողիկոսական ընտրութեան գործն այնքան խզմտութեամբ կատարած, այնքան ընդհանուր Աղդին փոփառանայ համեմատ շարժած էին և աւար երախտաշիտութեան արժանացած:

Բայց՝ ըստ երևոյթին՝ միայն Արժ. Ա. տգ. քահանայն իր համախոհներուն հետ պատրուակ մը կ'փնտռէր կատարուած հանրագումարողութեանց դէմ իր դժգոհու-

Թիւնը յայտնելու, և այս պատրուակը կ'դանէ Գեր-
Մեսրոպ եպիսկոպոսի յանդիմանութեան մէջ: Մեր այս
ենթադրութիւնն այնքան հիմնաւոր է, որքան որ Արժ-
Աւագ քահանայն Գեր-Մեսրոպ եպիսկոպոսին յանդի-
մանական դիտողութեան անմիջապէս չպատասխաներ,
յուսալով որ իր նպատակն կ'հասնի, այլ կաթողիկոսական
ընտրութիւնը կատարուելէն ետեւ, իր ակնկալութեանց
հակառակ եղած ընտրական արդեանց հրատարակումէն
ետեւ: Եւ ինչ վայրագ պատասխան՝ որ բռնուկ կրից,
յուսահատութեան և պատրանաց ամեն հանգամանքն
ունի . . . :

Բայց ամեն Հայու համար եթէ կայ ցաւալի երեւոյթ-
մը Արժ-Մկրեանի ընթացքին մէջ, այս է՝ որ նա իր բո-
լոր աւագութեամբը կանոնադանցութեան և դայթակ-
ղութեան աղէտալի օրինակ մ'ընծայած է այն եկեղեցա-
կանաց որ աւելի հակամէտ են գերի լինիլ իրենց կրից
քան թէ ճշմարիտ և արդարաւէր պաշտօնեայ այն Եկե-
ղեցւոյն և Էջմիածնի որոց միշտ պաշտպան լինելու եր-
դում ըրած են: Նոյնպէս այն աշխարհականաց որ առիթ
կ'փնտռեն եկեղեցիի և եկեղեցական անդոսնել և անոնց
դէմ՝ յարձակումներ ընել: Մեր եկեղեցական իշխանու-
թիւնն՝ որ ստէպ կ'դանգատի թէ Եկեղեցին իր պատկա-
ռանքը կ'կորուսէ և որ մերթ ընդ մերթ ի պաշտօնէ
կ'սպառնայ պատժել այն աշխարհականներն որ կ'մե-
ղանչեն գրչով և գործով եկեղեցւոյ դէմ, պարտի նախ
այդ հրահանգն ու սպառնալիքն ի գործ դնէ եկեղեցւոյ
այն անպատկառ և ըմբոստ պաշտօնէից նկատմամբ, որ
ոչ միայն յանցապարտ են այդ մասին, այլ և յանդու գն:
Վասն զի եթէ այս անիշխանական վիճակին վերջ չարուի,
այսօր սինօդականներ, վաղը մինչև իսկ պատրիարքներ
և կաթողիկոսներ թշնամանք և նախատինք կրելու պատ-
րաստ պարտին լինիլ, քանի որ արդարութիւնն անխափ
չպատժեր թէ կրօնականն և թէ աշխարհականը:

ԱԶԳԱՂԱԻ ԹՂԹԱԿԻՑ ՄԸ

Մոսկուայի Ռուսական կոլեգիայի օրագիրն՝ որ առ հասարակ ճշգրիտ տեղեկութիւններ տալու հետամուտ կ'երևէր Հայոց նկատմամբ՝ իր վերջին թիւերուն միոյն մէջ իր Կ. Պօլսի Եղեկեան ստացած 9/21 մայիս թուակիր այնպիսի նամակ մը հրատարակած է որ մեզ զարմանք կ'առաջառէ։ Այդ նամակով Ռուս թերթին թղթակիցը կ'ճգնի արատաւորել կաթողիկոսական ընտրութիւն մ'որ Աղգին ընդհանուր կամեց անարատ և զուտ արտայայտութիւնն է։ Այդ նամակին ոճն և նենգաժէտ ակնարկութիւնները գրողին հոգւոյն պատկերն երևան կ'հանեն և ընթերցողին վրայ ախուր տպաւորութիւն մը կ'ընեն։ Յաւալի է արդարև որ արևու պէս պայծառ ճշմարտութիւն մը, այս է՝ կաթողիկոսական միաձայն և համակամ ընտրութիւնը խժեժելու չափ նուաստ դրիչներ և մոլորած հոգիներ գտնուին։ Սակայն մեր գիտողութիւններն այս մասին ընելէ առաջ՝ արժան կ'ըլլաւենք արտատալել Ռուսական կոլեգիայի Կ. Պօլսոյ թղթակցին այդ տարօրինակ նամակին թարգմանութիւնն, որ է․

«Այն ընտրութիւններն որ կատարուեցան Էջմիածնի մէջ ապրիլ 21ին Հայոց Եկեղեցւոյ ծայրագոյն Պատրիարք Կաթողիկոսի Աթոռոյն կանտիզադներու համար, սաստիկ հոգ պատճառեցին Կ. Պօլսոյ Հայոց չըմաններուն։ Տաճկաստանի Հայոց ստուար մեծամասնութիւնը կ'յուսար թէ Խրիմեան եպիսկոպոսի անունը պիտի ստանայ Էջմիածնական ընտրողաց ձայնից մեծամասնութիւնը։ Զարմացումն մեծ եղաւ Պօլսոյ մէջ երբ իմացուեցաւ թէ Տաճկաստանի Հայերէն սիրուած երբեմն պատրիարք Խրիմեան ընտրուած չէ։ Այնու ամենայնիւ, որովհետեւ Մելքիսեդէկ եպիսկոպոսը Թուրքիոյ Հայոց Ազգային ժողովին երկրորդ ընտրելին էր, Պօլսոյ Հայերը խորհեցան թէ իրաւունք չունին ընտրութենէ տրտնջելու։ Բայ յայսմանէ հարկ

է ըսել թէ Թուրքիոյ Հայոց եկեղեցականութեան մեծամասնութեան համար Մեքիսեղեկ եպիսկոպոս նախընտրելի կամ նախամեծարելի էր քան զԽրիմեան: Մտածողներ ևս կան թէ Մեքիսեղեկ եպիսկոպոս տակաւին երիտասարդ, հանճարեղ և եռանդուն, ինք բնիկ կովկասցի և լաւ ծանօթ Ռուսիոյ մարդկանց և հմուտ երկրին կանոնաց, կարող պիտի լինի խիստ լաւ կառավարել Հայոց Եկեղեցին: Այժմ՝ բոլոր Հայք սրտայոյզ կ'ապասեն թէ արդեօք պիտի վաւերանայ սոյն ընտրութիւնը Ռուսիոյ Օգոստոսիառ Այսսեր կողմէն, թէ պիտի բեկուի իրրե ոչ համաձայն օրինաց: Պօլսոյ հայ լրագրութիւնը, Հայոց Ազգային ժողովն և առանց խտրութեան ամեն նշանաւոր Հայք, նաև Խրիմեանները սաստիկ կ'փափաքին որ Մեքիսեղեկի ընտրութիւնը հաստատուի: Բայց ասոր հակառակ՝ Հայկական Տաճկաստանի և Փոքր Ասիոյ գաւառաց Հայերը կ'փափաքին որ ընտրութիւնը բեկուի այս անգամ ևս, որ կարող լինին Խրիմեանն ընտրել կաթողիկոսական Աթոռի համար:

«Այժմ Պօլսոյ Հայերն երկիւղ ունին որ ընտրութիւնը պիտի չհաստատուի, և այս շատ ծանր հետեւանքներ կ'ունենայ: Օրինակի համար, եթէ ապրիլի 21ին ընտրութիւնը բեկուի՝ տաճկական գաւառաց Հայոց մեծամասնութիւնը հաստատապէս որոշած է, ինչպէս որ կ'հաւաստեն իրենց պօլսական ներկայացուցիչները, յօժարակամ հպատակիլ ռուսական օրինաց, որով կ'կառավարուի Հայոց Եկեղեցին և Ռուսաստան: Բայց որովհետև Հայոց Ազգային ժողովն իր դոյութեան սկիզբէն ի վեր, այն է՝ կէս դար յառաջ, միշտ բողոքած է Ռուսիոյ սոյն օրինաց (Պալատէնիայի) դէմ և զինք համարած է թարգման Թուրքիոյ բոլոր Հայոց զբաղմանց և կարծեաց, ուստի եթէ գաւառները հպատակին ռուսական օրինաց, այս հարուածը մահացու պիտի լինի Ազգային ժողովին համար:

«Ներկայ վայրկենիս գաւառական Հայք բարձրաձայն կ'աղաղակեն թէ ռուսական օրէնքներն աւելի յարմար են իրենց քան թէ տաճկական, և թէ հետեւապէս պէտք է հպատակին ռուսական օրինաց: Ի՞նչ պիտի ընէ այն ժամանակ Ազգային ժողովն, եթէ որով որ գաւառները համաձայնին ռուսական օրինաց, այն ժամանակ ինքնին պիտի խոստովանի *ipso facto* (գործով) քանհինգ տարի առաջ բրած սխալը: Բաց յայսմանէ Ազգային ժողովը կ'հրաւիրէ տաճկական կառավարութեան դժգոհութիւնն, որուն անախորժ պիտի լինի անընշտ տեսնել որ

ռուսական օրէնքները նախամեծար են Տաճկաստանի մէջ տաճկական օրէնքներէն: Եթէ այս մասին սակաւ ինչ մանրամասնութեանց մտայ, պատճառն այն է որ մենք տեսանք որ եւրոպական լրագրաց մեծ մասն և գլխաւորապէս Թան (Temps) կ'ուզեն համոզել թէ Թուրքիոյ մի նշանաւոր քրիստոնէական ցեղի իրաւունքներն ու շահերը զոհուած են ռուսական օրինաց անիրաւութեան: Սակայն գոնէ ներկայ վայրկենիս դաւառական Հայք բուրովին տարբեր կ'մտածեն ընտրութեան եղանակին վրայ, որ իրենց համար մեծ նշանակութիւն ունի: Եթէ Հայոց Ազգային ժողովը չորոշէ որ դաւառականք համաձայնին ռուսական օրինաց հետ, գաւառներն առ ոչինչ պիտի համարին այս և պիտի մերժեն Ազգային ժողովին որոշումն և վարուին ինչպէս որ կ'ամին: Այն Հայերն որ կ'իտրոնին իրենց ազգային շահուց վրայ, երկիւղ ունին որ մի գուցէ այսպէս պատահի և կ'փափաքին որ Մեղքիսեղեկի ընտրութիւնը հաստատուի, որ այնքան ուղեցիկ համբաւ ունի, առանց որոյ անհնար էր այսչափ ձայներն ընդունիլ:

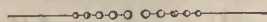
«Չմոռնանք ըսելու, որ եթէ Խրիմեան ետրիսկոպոսն ընտրուէր, Փորը Ասիոյ բոլոր Հայոց համակրութիւնը Ռուսիոյ կողմը պիտի լինէր: Եթէ Խրիմեան Էջմիածին լինէր և կողկասեան Հայոց դպրոցներու խնդիրն ևս իր նախնական վիճակին դառնար, այն ժամանակ արդէն բոլոր Հայք Ռուսիոյ կողմը պիտի լինէին և ի հարկէ այս ևս կարելի չէ տխրութիւն լինիլ մանաւանդ տաճկական կառավարութեան:»

Այս նամակն՝ որ պարզապէս հայութեան թշնամի գրչի մը գործ է, հանդիսիս մէջ հրատարակելով՝ նպատակ ունինք ցոյց տալ որ Ռուսիոյ Գաղութեան պօլսական թղթակիցը միայն իր անձնական կարծիքն ու փափաքը կ'հաղորդէ, և երբէք դաւառացի Հայոց զգացմունքն ու կարծիքը: Վասն զի՝ նախ՝ որ դաւառական Հայոց ներկայացուցիչներն, որ Ազգային ժողովին մէջ աթոռ ունին, ընտւ ռուս լրագրին թղթակցին ազդ ազաւ կարծիքը չունին և չեն կրնար ունենալ, քանի որ միշտ ազգային Պատրիարքարանի տնօրէնութեանց յօժարակամ հպատակած են. երկրորդ՝ ռուս թերթին թղթակցին բուն նպատակն է՝ յանուն դաւառական Հայոց, պատրել Ռուսիոյ կառավարութիւնն, և յայտնի է թէ՛ դաւառացի

Հայք երբէք ինքնագլուխ ոչ գործած են և ոչ կարող են գործել, քանի որ իրենց ամենէ աննշան գործոց համար Ազգային Պատրիարքարանի խորհրդոց և կարգադրութեան կ'ըլմեն. երրորդ՝ գաւառացի Հայոց համար Ռուսիոյ օրէնքն այնքան ծանօթ են որքան Չինաստանի օրէնքն, և եթէ Պաշտօնի դէմ բողոք եղած է, այդ բողոքը կ'Պօլսոյ Ընդհանուր և Համագումար ժողովներու կողմէ եղած է. չորրորդ՝ ամենաստոյգ աղբիւրէ կ'իմանանք որ բոլոր Գաւառական Առաջնորդներն և նշանաւոր ազգային անհատներ գաւառաբնակ ժողովրդոց կողմէ իրենց յստալիւ խնդակցութիւններն և ջերմագին շնորհաւորութիւնները հաղորդած են ազգովին կաթողիկոս ընտրեալ Մելքիսեդեկ Սրբազանին՝ իր ընտրութեան համար՝ որու նմանն՝ ազգային համաձայն և համակամ բաղձանաց նկատմամբ՝ զրեթէ բնաւ չէ տեսնուած, հետեւապէս Ռուսի Գեղեցիկ կ'Պօլսոյ թղթակցին մանուածոյ դիտողութիւններն ու կարծիքը գոյութիւն ունին միայն իր երեակայութեան մէջ, որով կ'ուզէ հասկըցընել Ռուսիոյ կառավարութեան թէ խրիմեանի ընտրութիւնը բոլոր գաւառները պիտի կապէր Ռուսիոյ հետ. հինգերորդ՝ կ'Պօլսոյ այդ թղթակիցն ականբեր կ'ցուցընէ որ ինք՝ իր նենդամիտ ոճովն՝ Հայոց Ազգի շահուց գաւառաճանն է, և այդ գաւառաճանութեան գերը կ'կատարէ այն ողորմելի յուսով որ իբր թէ կարող է իր քմածին ենթադրութեանց շնորհիւ ընտրութիւնը բեկանել և նոր ընտրութիւն կատարել տալ խրիմեանի համար, որու կ'վերադրէ դիտաբար կամ ճշգլիղաբար ռուսական ձկտումներ. վեցերորդ՝ ռուս օրագրի անծանօթ թղթակիցը դիմակաւոր գաւառաճան մ'է ոչ միայն Հայոց Եկեղեցւոյ, այլ նաև Օսմանեան Պետութեան դէմ, որու հովանաւորութեան տակ Հայք այնքան կրօնական և ազգային ազատութիւններ կ'վայելեն, քանի որ կ'յանդգնի ինքնակոչ թարգման կանգնիլ գաւառական Հայոց կողմէ և ըսել թէ՝ գաւառական Հայք աւելի հակամէտ են ռուսական Պաշտօնի օրինաց քան թէ Օսմանեան Պետութեան

չնորհած Սահմանադրութեան, և այսպէս Հայոց դատաւոր հաւատարմութեան վրայ կասկածներ գրգռել, և այդ՝ ուսական մամլոյ մէջ:

Եթէ Հայ մ'է այդ թղթակիցն՝ ինչպէս դժբաղդաբար հաւանական կ'երևի ի դործ դրուած ոճէն և կուսակցական վատ ոգւոյ մը ներշնչումներէն, արժանի է արդարեւ այն բաղդին՝ որու վասակ վիճակեցաւ և այն պսակին՝ որ Մերութանայ ճակատը բոլորեց . . . :

Ո՞Վ ԿԳԱՆԳԱՏԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՍԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵՆԷ

Անուրանալի է որ կաթողիկոսական ընտրութեան հանրածանօթ արդիւնքն, այս է՝ Ամենապատիւ Մեփրիսեղեկ Մուրատեանց Սրբազանի Եղմիածնի Համազգային ժողովին միահամուռ քուէից զօրութեամբ Արարատեան Մայր Աթոռոյ դահուն կոչուիլը համայն ազգայնոց մէջ աննկարագրելի յնծութեան և բերկրութեան առիթ եղաւ: Բոլոր Աշդն իր այս խնդութիւնը զանազան զգալի և անկեղծ փորձերով ցոյց տուաւ: Ամենուրեք ընտանի և ազգային հանգէսներ կատարուեցան ի պատիւ սոյն ընտրութեան: Բոլոր Ռուսաստանի և յատկապէս Նովոկասի Հայոց մէջ դեռ ևս կ'տիրէ անհնարին ոգեւորութիւն: Պարսկաստանի և Հնդկաստանի Հայք անմասն չմնացին այս տօնախմբութեան. ոչ նուազ սրտեռանդն ոգեւորութեամբ վառուած են և թուրքիոյ ազգայինը, նոյնպէս Եւրոպիոյ այլ և այլ մեծ քաղաքացի մերայինք և Հայ ուսանողք, ու Եգիպտոսի և այլ տեղեաց Հայ դաղթականութիւնները: Շնորհաւորական բազմաթիւ հեռագրեր ու նամակներ Ռուսիայէն, Կովկասի ամեն գաւառներէն, Թուրքիոյ վիճակային Առաջնորդներէն, գաւառական ժողովներէն, Մանչեսթրի, Վեննայի, Մարսիլիայի և ուրիշ հեռաւորագոյն տեղերէ հասած են՝ իրեն հոյ ժողովրդային համապատասխան ջերմ զգացմանց արտա-

յայտութիւն, և դեռ ևս կ'հասնին շարունակ Զմիռնիոյ Առաջնորդ՝ Գերապատիւ Մեղքիսեդեկ Սրբազան Հօր։ Այս խնդակցական գրաւոր ցոյցերու հազիւ մէկ քառորդին պարզ յիշատակութիւնն երեցաւ մայրաքաղաքի հայ մամուլ մէջ, վասն զի աղգովին ընտրեալ նոր Հայրապետն, իր բնական համեստութեամբը, սովոր չէ հրապարակ հանել և տպել տալով պարծիլ իրեն ուղղուած զանազան շնորհաւորական ընտիր և եռանդազին դրութիւններ։

Եւ ի՞նչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ այս հանրային խնդութիւնը, շատ դիւրին է բացատրել։ Նախ՝ Աղգը կատարելապէս կ'գծհատէ նորընտիր Հայրապետին մեծ արժանիքն, և իր ուղիղ գատողութեամբ և անպաշար խղճին վկայութեամբը քաջ կ'հասկընայ, որ ներկայ վափուկ ու ծանրակշիռ պարագայից մէջ միայն Մուրատեանց Սրբազանին պէս Աղգին սիրովը վառ և իսկական պիտոյից հմուտ, ինչպէս նաեւ իր բարոյական, մտաւորական և վարչադիտական հանգամանօք բարձր եկեղեցական մը կարող է վարել Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգևոր իշխանութեան ղեկն։ Երկրորդ՝ Աղգն ինքնաբերաբար ցոյց կ'տայ, որ միշտ հոգւոյն չափ կ'սիրէ այն նուիրական վայրն, Էջմիածինն, որու այնքան մեծ շուք և փայլ տուած են երբեմն մեծահոգի Հայրապետներ։ Երրորդ՝ Աղգն արդարութեան պարտաւորութիւն մը կատարած կ'համարի Արարատեան գահուն վրայ բարձրացած տեսնելով այդ Հայրապետաց շաւղին հետևող նշանաւոր Անձնաւորութիւն մը։ չորրորդ՝ Աղգն անտարբեր չէ ճշմարտութեան ձայնին, և իր կեդրոնական հոգևոր իշխանութեան վերաշինութեան, որոյ առջև ամեն կուսակցական մոլեգին ոգի և անձնական ազդամբնաս հաշիւներ սրբապղծութիւն և դաւաճանութիւն կ'համարի։ հինգերորդ՝ Աղգն անհունա շնորհապարտ է Համադգային Յողովին, որ իր խղճին և զգացմանց թարգման կանգնելով՝ ցոյց տուած է նա որ քաջ կ'ըմբռնէ ազգային կենսական շահուց պահպանութեան իրաւունքն ու

Քղանակը՝ վեցերորդ՝ կաթողիկոսական ընտրութիւնն՝ ոչ ինչպէս երբեմն՝ ամիրայական, ոչ օտարոտի, ոչ պաշտօնական, ոչ փառամոլական և ոչ անձնական նկատումներու և կուսակցական դաւերու ճնշման տակ կատարուած է, այլ պարզապէս աղղային բարձրագոյն շահույց դիտակցութեամբ և արդարութեան գործ մը կատարելու ոգւով կատարուած է, սահմանադրապէս պատրաստուած ընտրելաց ցանկի վրայ և արդէն հաստատուած օրինաց համեմատ, փափաքելի համաձայնութեամբ մը, որու նմանը նոր ժամանակներս, չէ տեսնուած և զոր պատմութիւնն՝ ի պատիւ Համազգային թողովոյ, խնամօք պիտի արձանագրէ կաթողիկոսական ընտրութեանց նկարագրին մէջ, իրրեւ մեծ և նշանակելի իրողութիւն հայկական արդի կենաց վիճակին մէջ, որ դժբաղդարար հակամարտ կրից բերմամբ երբեմն կ'տաղնապի մինչև իսկ կենսական խնդիրներու լուծման ժամանակ, ի միաս աղղային բարոյական միութեան և անընդհատ զարգացման:

Արդ՝ այս ընդհանուր խնդրութեան և տօնախմբութեան միջոցին կա՞ն արդեօք *Դժբերք*, կա՞ն այս աննենդ և գերագոյն ընտրութեան վրայ բիծեր գտնողներ, կան բոլի պէս ազաղակ հանողներ և այդ ազաղակներուն վրայ կոկորդիլոսի արտօսուք թափողներ: Անշուշտ կան, քանի որ կան ամեն ազգի մէջ տգէտներ, միամիտներ, որ անգէտս գործի և խաղալիկ կ'դառնան *Զարակներու* ճեռքն, և պատրաստ կ'գտնուին իրենց անձնական հաշիւներուն և կուսակցական վատ ոգւոյ մը զոհել աղղային ամենէ բարձր շահերն և կենսական իրաւունքն: Ահա այս, թէև աննշան, այլ տխուր երևոյթը կ'նշմարենք դաս մը մոլորած *Հանգիներ* մէջ, և տխրագոյն իրողութիւնն այս է որ անոնց եպերելի խլրտումներուն մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայէ Պօլսոյ հայ *Լաւաշաւ* թերթն և մինչև իսկ իր յատուկ *Կապառիտական* ճարպիկութեամբ զանոնք ամեն օրինաւորութեան և արդարութեան դէմ անուղղակի գրգռելու չափ կ'յանդգնի, չափազանցելով աննշան խլրտումներ և այլ և այլ լուրեր հնարելով:

Եւ ինչո՞ւ, վասն զի խրիմեան չէ ընտրուած կաթողիկոս, վասն զի խրիմեան, որ ի զուր կ'հնչակուէր մանաւանդ լայնաւաւ թերթին կողմէ՝ իբրեւ Ազգին ընտրելին, չէ ընդունած Համազգային ժողովին քուէից մեծամասնութիւնն: Եւ այդ մտրած մարդիկ, խրիմեան կուսակցութեան մարդիկ, յանուն խրիմեանի այլ և այլ ստապատիր թղթակցութիւններ յօրինելով վէճի ներքեւ ձգելու կ'ճգնին եղած ընտրութիւնը, կ'խլրտին Պօլսոյ Մայր եկեղեցւոյն մէջ, կ'թշնամանեն Էջմիածինը, Սենոզն ու Միաբանութիւնը, կ'դրեն անպատկառ, որ նորընտիր կաթողիկոս Մուրատեանց Սրբազանը պարտի հրաժարիլ, որպէս զի եղած ընտրութիւնը բեկանի Ռուսոյ Վեհափառ Կայսեր կողմէ, և իրենց Էպիսկոպոս, խրիմեան Սրբազանը, կաթողիկոսական Աթոռը բարձրանայ, կ'ուրանան Ազգային ժողովին իրաւասութիւնը, Համազգային ժողովին ազատ քուէարկութեան իրաւունքն, և կ'պահանջեն որ Սահմանադրութիւն և Պաշտօնէ՛ն, այժմ, իսկոյն վերաքննուին և ընտրական նոր եղանակ մը հաստատուի, մի միայն այս տրամադրութեամբ որ խրիմեան Սրբազանի կաթողիկոսութիւնն ապահովի երրորդ ընտրութեամբ . . . ի՛նչ յանդուգն, ի՛նչ անիրաւ պահանջում, և տարօրինակ յարձակումներ ազգային արժանապատուութեան և օրինաց դէմ:

Եւ միթէ պատուաբե՞ր են խրիմեան Սրբազանի, իր այդ դաս մը կուսակիցներու անխորհուրդ և հակազգային շարժումները, միթէ իր առաջնական անփառասիրութեան և խաղաղասիրութեան վայե՞լ են, իր անուամբ Վանայ մէջ ծագած չփոթութիւններն և մի քանի վարձկան թերթերու մէջ հրատարակուած ստութիւններն ու նախատալից յօդուածներն Էջմիածնի դէմ, Սենոզի և Միաբանութեան անդամոց դէմ, միթէ ապաղային մէջ Վան կրնա՞յ փառաւորուիլ իր կաթողիկոսութեամբն, եւ թէ այսօր անդ պատարագի մէջ Աղթամար քան Էջմիածին յիշատակուի, միթէ ազգային ընդհանուր կամայ դէմ, յանուն իւր, տեսնուած ըմբոստութիւնն իր հայ-

քենասիրական զգացմանց կրնա՞յ հաճելի լինիլ, ահա այսպիսի հարցումներ կ'ուղղեն շատ ողջամիտ Հայեր, երբ խրիմեան Սրբազանի անունն ումանք իբրև պատրուակ բռնելով կ'շանան վրդովել ազգային միութիւն և ընդհանուր խնդութիւնն: Արդ՝ եթէ խրիմեան Սրբազանը կ'յարգէ ու կ'սիրէ այդ բարոյական միութիւնն ու խաղաղութիւնն, եթէ խնդակից է ազգային ընդհանուր խնդութեան, եթէ իր անուամբ կատարուած ապօրէն ու եպերելի շարժումներու և դործերու չհաւանիր, և եթէ, վերջապէս, կ'փափաքի ցրուել իր վրայ ծանրացած կասկածները կաթողիկոսական բնորութեան առթիւ, պարտաւոր է միանգամ ընդ միշտ յայտարարել բանիւ կամ գրով բոլոր Հայոց իր այդ անհաւանութիւնն և յորդոր կարգալ դաս մը կրքոտ և յանդուգն կուսակիցներուն որ իրենց վտանգաւոր և ազգափնաս ընթացքէն հրաժարին և արգարութեան ու Ազգին կամայ առջև խոնարհին:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Անգլիոյ և Ռուսիոյ մէջ բանակցութիւններն Աֆղանիստանի խնդրոյ մասին կ'շարունակուին և երկու Տէրութիւնները հիմնական կէտերու վրայ համաձայնած կ'երևին: Բէնջտէյ պիտի մնայ Ռուսիոյ, որ իր կողմէ Զուլֆիքար և Մարուշակ կ'յանձնէ Անգլիոյ: Սակայն այս կարգադրութիւնը տեսակ մը զինագուլ կ'համարուի, վստն զի վաղ կամ անագան Անգլիոյ և Ռուսիոյ մէջ պատերազմն անխուսելի կ'կարծուի: Ռուս քաղաքականութիւնը կ'յաղթանակէ, ի շնորհս այն ամեն դժուարութեանց ու բոց մէջ ժամանակէ մ'ի վեր ընկած է Անգլիոյ կառավարութիւնն, որ աշխարհիս զանազան կողմերը նիւթական և բարոյական ծանր հարուածներ կրեց և որու արտաքին քաղաքականութեան դէմ Պաշտանողական կուսակցութիւնը կրակ ու բոց կ'արձակէ: Սակայն կլատսդօնի պաշտօնէութիւնն երմոից աննշան խնդրոյ մ'առթիւ կ'պարտուի և հրաժարելով ըրտ Սոլլաբի կ'կոչուի նոր պաշտօնէութիւն մը կազմելու: Այս նոր պաշտօնէութիւնն ինչ աստիճան պիտի յաջողի վարել կառա-

վարութեան ղեկը, քանի որ Հասարակաց Խորհրդարանի մէջ մեծամասնութիւնն իր կողմը չէ, անյայտ կ'մնայ մինչև ցնոր ընտրութիւն՝ ըստ նոր ընտրական կանոնաց, Խորհրդարանի, որ տեղի պիտի ունենայ նոյեմբեր ամսուն մէջ: Պրանսա՝ միշտ հաշտ Գերմանիոյ հետ՝ կ'շարունակէ իր հակադէմ քաղաքականութիւնն Անգլիոյ նկատմամբ, թէև այս երկու մեծ և դրացի Տէրութեանց բարեկամական յարաբերութեանց վերահաստատութիւնը միշտ փափաքելի է և նպաստաւոր ազատութեան դատին: Տիեզերահռչակ Վ. Հիւկօի մահն և յուղարկաւորութեան աննման հանդէսն բոլոր Պրանսա և քաղաքակիրթ աշխարհը կ'դղրդէ՝ անհնարին սուգ պատճառելով և համաշխարհային դէպք մը նկատուելով: Մեծին Նափալէօնի մարմինը Պրանսա փոխադրուելէ ի վեր՝ երբէք Բարիզ չէ տեսած, կ'ըսէ եւրոպական թերթ մը, այնքան չքեղ և վեհապանծ հանդէս մ'որքան Վ. Հիւկօի, գրականութեան այս Նափալէօնի, թաղման հսկայ հանդէսը: Մեծ Բանահիւսին մարմինը մի քանի օր ի տես ժողովրդեան Յաղթական Ամաբին ներքև մնալէն ետև՝ կ'ամփոփուի ի Բանդէօն, որ այս առթիւ եկեղեցի լինելէ կ'դադրի և, ըստ առաջնոյն, մեծ մարդկան դամբարան լինելու կ'որոշուի, թէև ի զուր Բարիզի Արքեպիսկոպոսը կ'ըզընէ այս արքայաշէնութեան դէմ, բայց կրօնից պաշտօնէին կողմէ յանդիմանական պատասխան մը կ'ընդունի: Գերմանիա պահ մը կ'վրդովի իր ծերունի Այսսեր փոտառողջութեան պատճառաւ, առանց դադրելու վարելէ Եւրոպիոյ ճակատադիրն իր երկաթէ մարդուն ձեռք, որ կարծես թէ Անգլիայէն իր ռիան առնլու հետամուտ, անոր քաղաքականութեան, վաճառականութեան և դադրականութեանց հարուածներ կը տայ, Սուէիչի ջրանցքի չէզոքացման համար, քօլէրայի առաջնառնլու պատրուակաւ, Չանդիպարի Սուլթանին իր զօրութիւնը ղդացընելու և Նոր Աինէան բաժնելու մօտք միջադէպին յանձնաժողովներ կազմելով և Հնդկաստանի ջուրերը նաւատորմ ուղարկելով. և կ'ըսուի թէ այնքան դու չէ որ Ա. Ֆրանիստանի խնդիրը խաղաղափրական լուծումն կ'ստանայ: Թուրքիա՝ ապագայ պատահականութեանց դէմ, Տարտանէի և Պոսֆորի նեղուցները կ'ամրացընէ, Փոքր Ասիոյ մէջ հազարդ տկուրութեան միջոցները կ'աւելցընէ ու երկրին բարօրութեան համար Վեհափառ Սուլթանին կառավարութիւնը տնտեսական նորանոր բանորոգումներ ընելու կ'ջանայ:

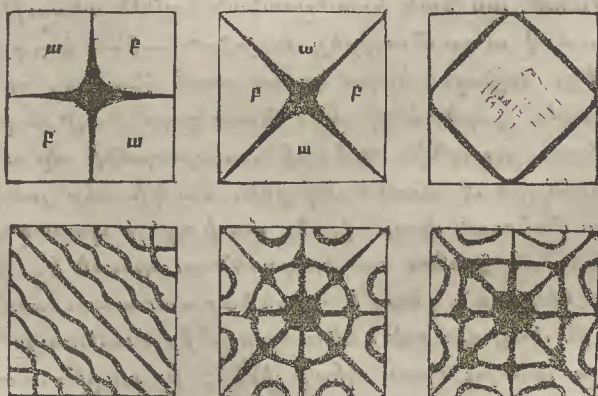
ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Կարելի է այս պատկերը յառաջ բերել մինչև անդամ պարզօրէն մատուցելով և բաժակին եզրը մօտոնստ քսելով բոլորակի, վասն զի երբ բոլոր ապակին կ'ընթացայ այնպէս որ իր թեթեւագոյն խաղը տայ, փոփոխակի երկու ձուածն կ'շինէ և չորս կէտերն անշարժ կ'ընդուն: Ձանդակներու, ծնծղաներու, բաժակներու, և այլն հանած հնչիւնները յառաջ կ'դան ձևի փոփոխութեամբ, որ կ'ստիպէ զանոնք օղը զարնել մերթ այս և մերթ այն ուղղութեամբ: և այսպէս կ'արտադրին խտացումներ և անօսումներն որ մեր ականջին կ'հասնին (տես հատոր Ա. երես 140): Աւագ զային շառաւիղները կրնան աւելնալ բոլորակ ափսէներու մէջ մատերը զանազան կէտերու վրայ դնելով և թրթռում:

Պատկեր 53

Ներն արդիւնով (պատկեր 53): Երբ Շլատնի այս թրթռումն ներն արտադրեց և անոնց յարաբերութիւնը գտաւ հնչուած:

Պատկեր 54

կարեւոր խաղին հետ, շարունակեց գործը փորձեր ընելով քառակուսի ավաէներու վրայ և յառաջ բերաւ այն հետաքրքրաշարժ պատկերներն որ կ'երևին 54 գծաձևերու մէջ, ինչպէս նաև ուրիշ աւելի կնճռոտ ձևեր հանեց: Այս պատկերներէն առաջինն ստացաւ ավաէն կեդրոնին վրայ միտելով և կնտնտոցը քաշելով անոր մի անկիւնէն. երկրորդը ստացաւ զայն քաշելով մի կողման մէջտեղէն, իսկ վարի աւելի կնճռոտ ձևերն յօրինեց մատն ու բթամատը դնելով զանազան կէտերու վրայ այնպէս որ արուեստական հանգոյցներ շինուին:

Այս ավաէներուն աւագի գծերը շինուած են այն սկզբան համեմատ որով բաժակին ջրին անվորով գծերը յօրինուած են, բայց շատ գծուարին է տալ անոնց բացատրութիւնն: Առաջին երկու ձևերն ամենէ պարզ ձևերն են, անոնց մէջ « » նշանակուած քառակուսիներն միշտ դէպ ի վեր կ'հակին, մինչդեռ ք ք նշանակուած քառակուսիները դէպ ի վար կ'հակին, և հետևապէս այս չորս քառակուսիներուն մէջ գտնուած գծերն անշարժ կ'մնան և հանգոյցները կ'յօրինեն: Այս նոր ժամանակները Չարլս Ուիդսոն բոլոր այս թրթռումները վերլուծեց և մաթեմատիքական ճշգրութեամբ ցոյց տուաւ թէ ինչո՞ւ համար Շլատնիի արտադրած ձևերը կ'առնուն:

Շլատնի ոչ միայն գտաւ թէ ինչ կերպով ավաէները կ'թրթռան, այլ նաև երաժշտական ձայնին տեսութիւնն ուշի ուժով ուսումնասիրեց և յայնքանութեան վրայ գիրք մը յօրինեց: Նոյնպէս երկու նուագարան հնարեց, որ սակայն այժմ գործածելի չեն: Շատ զարմանալի վախճան մ'ունեցաւ Շլատնի: Պրէսլօի համալսարանի մի ուսուցիչն երեկոյթ մը տուած միջոցին, նա կ'խօսէր յանկարծահաս մահուան վրայ, իբրև փափաքելի պարագայ մը այն մարդուն համար որ իր գործն աւարտած է: Ժամը տասնմէկին տուն գնաց և հետևեալ օրն առաւօտուն իր աթոռին վրայ մեռած գտնուեցաւ. իր ժամացոյցը, զոր անշուշտ լարելու վրայ պիտի լինէր, իր ոտքին մօտ ընկած էր: Շլատնի կաթուածահար մեռած էր:

Որովհետեւ ձայնի վրայ վերստին խօսելու առիթը
չպիտի պատահի, անպատեհ չէ յիշատակել առումնօր,
որ ձայնարանութիւնը շատ յառաջ գնաց տաննէննե-
րորդ դարուն մէջ, յատկապէս Հէլմհոլց ուսուցչին ձե-
ռօք, որ հիմնովին ուսումնասիրեց երաժշտական ձայնի
տեսութիւնը, նոյնպէս բացատրեց լիովին ականջի կազ-
մութիւնն և թրթռումներու ներգործութիւնն անոր վր-
այ:

Հարցաւորաւ կարեւոր հարձեր. — ՍՕՎԷՐՈՐԻ Յիշատակագիրք.
ՖԷՏԻՍԻ Երաժիշտներու կենսագրութիւն. ՀԷԼՄՀՕԼՅԻ Հնգման
զգայնութիւնք. ՏԷՆԴՕԼԻ Զայնի վրայ. ՇԼԱՏՆԻԻ Զայնաբա-
նութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԱԱ.

Պրաւէ — Տէլալ — Լ-իւն — Լ-իւն — Ուլէն — Հերշէ —
Երկար — Կար — Կար — Կար — Կար — Կար —
Կար — Կար — Կար — Կար — Կար — Կար —
Ուլէն — Կար — Կար — Կար — Կար — Կար —

ՊՐԱՍԼԻԻ ԵՒ ՏԷԼԱՅԼԻ ԱՍՏՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ. — Քա-
նի որ ութ հազարը դարու վախճանին կ'մօտենանք,
պարտաւոր ենք միանգամ ևս աստղագիտութեան պատ-
մութիւնը շարունակել, պատմութիւն՝ զոր նիւղընի
մահուանէ (1727) ի վեր զանց ըրած էինք: Այս թուա-
կանէս վերջը շատ ընտիր աստղագէտներ զանազան դե-
տողութիւններ ըրած են, բայց ասոնց մէջ յիշատակու-
թեան արժանի են արքունի աստղագէտ Պրատլի (1692 -
1762) և Տէլալ (1688 - 1768):

Պրատլի աստղագիտական երկու դժուարին խնդիր-
ներ բացատրեց. մին է՝ հասարակած աստղերու խոսքերն որ
մէն մի հաստատուն աստղի երևոյթական շարժումն է

երկնից մի փոքր շրջանի մէջ, բայց իրօք այդ խոտորումն
մեր երկրին տարեկան շարժման բազադրեալ հետեանքն
է, ինչպէս նաև աստղերէն մինչև մեզի հասնող լոյսին
տեղութեան արդիւնքն: Իր երկրորդ գիւտն է երկրի
առանցքին ճօն-ճ (nutation) կամ թեթև երեւումն: Դժուա-
րին է իմանալ այս երկու գիտողութիւնները, թէև շատ
կարևոր են աստղագիտութեան մէջ: Իսկ Տէլայլ նշա-
նաւոր է այս պատճառաւ որ Աստղկան անցքը չափելու
համար երկրորդ մեթոտ մ'առաջարկեց, որ այժմ ի
գործ կ'դրուի այն կողմերն ուր Հալլէյի մեթոտն ան-
գործագրելի է: Տէլայլի մեթոտը կ'կայանայ նշանակել
Աստղկան անցքին ժամանակն միանգամ այն կողմէն ուր
ամենէ առաջ կ'սկսի և երկրորդ այն կողմէ ուր ամենէ
ուշ կ'սկսի, փոխանակ, ինչպէս Հալլէյ ըրաւ, մի կողմէ
միւս կողմն բոլոր անցքին ժամանակի տեղութիւնը կամ
երկարութիւնը չափելու: Հալլէյի մեթոտը կ'պահանջէ
որ կայաններն իրարմէ հեռու լինին, արեւելքէն արեւ-
մուտք, մինչդեռ Տէլայլինը կ'պահանջէ որ հիւսիսէն հա-
րաւ լինին: Տասնևութերորդ դարուն առաջին կիսոյն
մէջ աստղագիտական նշանակելի քայլերն ասոնք են,
բայց նոյն միջոցին ծնան իրարմէ մի քանի տարի ետք,
Երեք մարդիկ, Լակրանժ, Լաբլաս և Հերշէլ, որ սահմա-
նուած էին նոյն դարուն վերջին տարիները լուսաւորել
սքանչելի գիւտերով: Առաջին երկուքը Ֆրանսացի էին,
երկրորդը թէև ի ծնէ գերմանացի, կրնայ իբրև անգլի-
ացի նկատուիլ գիտութեան տեսակէտով: Վասն զի որ-
քան որ Հանսօլը ծնած (1738) էր և գերման ծնողաց որ-
դի, սակայն Ուելլերմ Հերշէլ քսանևմէկ տարեկան հա-
սակին մէջ Անգլիա գնաց և իր բոլոր գիւտերն այն տեղ
ըրաւ: Անգլիոյ Գէորգ Գ. թագաւորն անոր թոշակ սահ-
մանեց, այնպէս որ կարող եղաւ Հերշէլ իր բոլոր ժամա-
նակը գիտութեան նուիրել և Անգլիան իր հայրենի տունն
ըրաւ: Իր որդին, ճօն Հերշէլ, որ իր հօրը պէս առաջին
կարգի աստղագէտ մ'էր, Անգլիա ծնած է:

ԼԱԿՐԱՆԺ ԵՒ ԼԱԲԼԱՍ. — Լուի տը Լակրանժ ծնաւ
Դուրին քաղաքը 1736ին: Իր հայրն՝ որ Սպարապետու-
թեան գանձապահ եղած էր, իր բոլոր հարստութիւնը
կորոյս այն միջոցին որ իր որդին տակաւին մանկիկ մ'էր:
Այս պատճառաւ Լակրանժ ստէպ կ'ըսէր թէ այս դժբաղ-
դութեան առթիւ չափագէտ եղած է: Իր տաղանդն
այնքան շուտով զարգացաւ որ դեռ ևս քսան տարեկան
էր երբ Մաթէմադիքայի ուսուցիչ կարգեցաւ Դուրինի
Զինուորական վարժարանին մէջ, ուր գրեթէ բոլոր իր
աշակերտները քան ինքն տարւօք էին: Այդ քաղաքէն
Պէրլինի գիտութեանց Ակադէմիան գնաց Լակրանժ և
անդ մնաց քսան տարի, երբ իր ամենէ համբաւաւոր
գիւտերը պատրաստեց: Լակրանժ Բարիզ հաստատուե-
ցաւ 1787ին, և եօթանասունեօթն տարեկան մեռաւ:

Պետրոս Սիմոն Լաբլաս աղարակապանի մ'որդին՝ Հօն-
ֆլէօրի մօտ ծնաւ 1749ին: Նոյնպէս Լաբլաս կանուխ
սկսաւ աշխատիլ, վասն զի 1769ին անուանի երկրաչափն
տ'Սլանպէր այնքան զարմացաւ անոր տաղանդին վրայ
որ Մաթէմադիքայի ուսուցիչ կարգել տուաւ զանի Բա-
րիզի Զինուորական վարժարանին մէջ: Այն ժամանակէն
Լաբլաս յետէն տարի շարունակ գիտութեան նուիրեց
ինքզինք, այնպէս որ իր գործունի կեանքն իբրև քաղա-
քագէտ երբէք արգելք չեղաւ իր գիտական խուզար-
կութեանց: Լաբլաս մեռաւ 1827ին:

Լակրանժի և Լաբլասի աշխատութիւնն աստղագի-
տական սահմանին մէջ պարզապէս մաթէմադիքական ե-
ղաւ: Երկուքն ալ երկնային մարմիններու ամենէ կնճռոտ
շարժումներու վրայ գրած լինելով՝ միայն մաթէմադի-
քայի քաջավարժ գլուխներ կարող են հիմնապէս վերա-
հասու լինիլ անոնց գրութեանց: Բայց կարելի է բնութե-
ան ուր գաղափար մը կաղմել անոնց լուծած մի քանի
խնդիրներու վրայ, ժամանակագրական կարգ մը պահե-
լով անոնց նկատմամբ, վասն զի նոյն խնդիրներն այն-
քան ուսումնասիրեցին, մին շարունակելով միւսին ձգած
խնդիրն, որ դժուարին է բաժնել իրենց գործը:

ԼՈՒՄՆԻ ԶՈՒԳԱԿՇԻՌԸ. — Լակրանժի ժամանակէն շատ առաջ՝ դիտողութեամբ նկատած էին աստղագէտներն որ լուսինն իր գունտին մի և նոյն կողմը ցոյց կ'տայ մեր երկրին երբ անոր բոլորտիքը կ'դառնայ, այնպէս որ երբէք չենք տեսներ և չենք կարող տեսնել լուսնի գունտին միւս մակերևոյթը ցորչափ պահէ, ինչպէս հիմակ, այժմեան շարժումն: Գիտութեանց Ակադէմիան 1764ին միջանակ խոստացաւ այն աստղագիտին որ այս հետաքրքրաշարժ երևոյթը կատարելապէս մեկնելու կարող կ'լինի, և Լակրանժ այսպէս խնդիրն ուսումնասիրելու ելաւ և 1780ին զայն լիովին լուծեց:

Շատ մարդիկ գիտարին կ'գտնեն իմանալու թէ ինչպէս լուսինը միշտ կ'դառնայ իր առանցքին վրայ և սակայն միշտ նոյն կողմը մեզի ցոյց կ'տայ: Ուստի անպատեհ չլինիր պարզ փորձ մ'ընել, որով խնդիրը բոլորովին կ'բացատրուի: Առ կըր դնդակ մ'և անոր մի կողմն գնդասեղ մը մըլէ. ապա գնդակը կամացուկ դարձուր բոլորտիքը շունչանի (tectotum) նման, դարձած ժամանակը դիտէ որ գնդասեղն յաջորդաբար կ'ուղղուի սենեկին մէջ մի կողմն. յետոյ բամբակի կտորով մը կապէ գնդակին այն կողմն որ գնդասեղին հակառակ կողմն է և միւս ծայրը սեղանին կապէ (ինչպէս 55 պատկերին մէջ կ'ին):

Պատկեր 55

Գծայն որ ցոյց կ'տայ թէ ինչպէս լուսինն իր կողմն միշտ դեպքերէր դարձաւ է: Գ. Գնդակ որ կ'ներկայէ լուսինն. Կ. որ կ'ներկայէ երկրի կեդրոնը. ա. Գնդասեղ լուսնին այն կողմն նշանակող որ երբեք չդառնար դեպքի երկրէ:

Արդ՝ թէ որ գնդակը սեղանին բոլորտիքը գլորեա, պիտի դիտես որ գնդասեղն սեղանին մէջ մի կողմը յաջորդաբար կ'երևի առաջուան պէս, ցոյց տալով որ ծանր ծանր կ'դառնար առաջ իր առանցքին վրայ, երբոր նոյն միջոցին կ'բոլորէր կ. կէտն, և թէ, այս պատճառաւ, նոյն կողմն շարունակ դէպքի կ'դարձած էր:

Ահա այս կերպով լուսինը կ'դառնայ մեր երկրին բոլոր տիքն, և լակրանժ մաթէմադիքայէս հաստատեց թէ՛ անշուշտ այդպէս պիտի լինի, ինչպէս Նիուդըն արդէն ականարկած էր, եթէ լուսինն հասարակածը բոլորակ չէ, այլ ձուակերպ, քանի որ այս ձևն ունենալով՝ երկրի ձգողութիւնն անոր երկարագոյն առանցքին վրայ պիտի ներգործէ, այնպէս որ զայն միշտ նոյն ուղղութեան մէջ կ'պահէ: Բայց լակրանժ ցոյց տուաւ նաև թէ՛ ըստ որում լուսինն երկրի բոլորտիքը կ'դառնայ ձուաձև դժով և հետեւապէս մերթ աւելի արագ կ'շարժի և մերթ աւելի ծանր, մինչդեռ իր առանցքին վրայ թաւալումն անփոփոխ կ'մնայ, չորսպէս նոյն երեսը միշտ չցուցնենք մեզի, այլ անոր դունտին բոլորտիքը քիչ շատ կ'տեսնենք, մերթ մի կողմէն և մերթ միւս կողմէն: Այս երեւուն շարժումն կ'կոչուի ռե-գուլա-թի-ոն լուսին:

ԼԱԲԷԱՍ. ԱՐԱՄԱԶԴԱՅ ԵՒ ՍԱՏՈՒՐՆՈՍԻ ԵՐԿԱՐ ԱՆՇԱ. ԻԱՍԱՐՈՒԹԻԻՆԸ, 1774-1783. — Յետոյ Լաբլաս մոլորակներու վրայ ըրաւ հաշիւ մ'որ աւելի դժուարին է իմանալ: Պէտք է յիշել որ Նիուդըն ցոյց տուաւ որ մէն մի մոլորակ ուրիշ մի մոլորակ իրեն կ'քաշէ, և արեւուն բոլորտիքը ներգործութիւն մ'ունի իր ճամբուն վրայ: Արդ՝ հին աստղաբաշխական ցուցակներ նոր շինուած ցուցակներու հետ բաղդատելով՝ աստղագէտները դտած են որ այս տարբեր ձգողութիւններն այլայլած են մի քանի ձուածիրներ որոց մէջ մոլորակները կ'շարժին. ուստի թէ լակրանժ և թէ անուանի թուագէտ մը, Էօլէր անուն, փորձ փորձած են այս փոփոխմունքը հաշուել և իմանալ թէ արդեօք մոլորակները պիտի վերադառնա՞ն երբէք իրենց նախկին տեղուանքը: Սակայն Լաբլաս քան Լակրանժ և Էօլէր շատ աւելի յառաջ տարաւ այս հաշիւն և ցոյց տուաւ որ երկնային համայն մարմիններն իրենց շրջանը կ'կատարեն երկարատև ժամանակամիջոցի մը մէջ: Երկու մոլորակ միայն, Արամազդ ու Սատուրնոս, կ'երևի թէ այս ընդհանուր օրինաց չեն հետևիր, այլ խիստ ար-

տակեցրոն կերպով կ'ընթանան. վասն զի՝ այնպէս երեւցաւ թէ՛ եօթնևտասներորդ դարուն Արամազդ շատ աւելի արագ կ'շարժէր ամեն տարի, իսկ Սատուրնոս աւելի ծանր կ'դառնար: Եթէ այս ընթացքը շարունակուէր, յայտնի էր թէ՛ Արամազդ արևուն աւելի պիտի մօտենար և ի վերջէ անոր մէջ պիտի ընկնէր, մինչդեռ Սատուրնոս շատ աւելի պիտի հեռանար և մեր մոլորակային գրութենէն բոլորովին անհետ պիտի լինէր, և այս իրողութիւնը մեր մոլորակներուն հաւասարակշռութիւնը պիտի խանգարէր և թերևս բոլոր երկիրն ալ արեգական մէջ դահափիծէր:

Ծանրակշիւ խնդիր մ'էր այս: Ուստի երբ Լաբլաս՝ յետ քննութեան, լուծեց այդ խնդիրն և յայտարարեց թէ բնաւ վախճալու բան մը չկար: Նշանաւոր գիւտ մը՝ բաժ եղաւ: Եւ իրօք նա հաստատեց թէ՛ որքան որ երկու մոլորակները տարօրինակ շարժումներ ունէին, դարձեալ ծանրակաշիւութեան օրինաց կ'հպատակէին և թէ իրենց հին տեղերը պիտի դառնային՝ միւս մոլորակներուն նման, ահագին երկար ժամանակէ ետք: Նա ցոյց տուաւ թէ՛ իրենց անկանոնաթուութեան պատճառն էր այս իրողութիւնն որ Արամազդ երկուքուկէս անգամ կը դառնայ արեգական բոլորովքը, մինչդեռ Սատուրնոս մի անգամ կ'դառնայ, և այս պատճառաւ Արամազդ միշտ Սատուրնոսի կ'հասնի, այնպէս որ երկու մոլորակներն ստէպ իրարու կ'մօտին կ'սամ ^{առօրէն} ^{առօրէն} մէջ կը դառնան, ինչպէս որ կ'ըսուի աստղագիտական ոճով: Արդ՝ երբ այս կ'պատահի՝ երկու մոլորակներն այնպէս ուժգին կ'քաշեն զիրար որ մէն մին իր յատուկ շաւղէն դուրս կ'եկնէ: Եթէ երկուքն այլ նոյն տեղերն իրարու հանդիպէին և ճիշդ նոյն ուղղութեամբ զիրար քաշէին, երբէք չպիտի կարենային իրենց սովորական շաւղին մէջ մտնել: Բայց որովհետեւ Արամազդ երեք շրջան հազիւ կ'ընէ, մինչդեռ Սատուրնոս միայն մէկ շրջան կ'ընէ արեւուն բոլորովքն, իրենց զուգագիպութեան կէտերն ամեն անգամուն քիչ մը կ'փոխուի, և այս պատճառաւ վերջապէս այդ մոլորակներն իրենց առաջին դիրքը կ'գտնեն: Լաբլասի այս շարժման մասին բաժ հաշիւը կ'կոչուի Արամազդայ և Սատուրնոսի երկար անկանոնաթուութիւն:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլս, 28 Յուլի 1885

Բա՛րեկա՛մ, Եւ ինչո՞ւ կ'զարմանաս Վանեցւոց չահատակու-
թեան վրայ. միթէ իրենց աւանդական դերը չե՞ն կատարեր
Ազգին մէջ, միթէ չե՞ն այն Արծրունեաց յետին որդիքն որ՝
Բաղրատունեաց օրինաւոր իշխանութեան դէմ ըմբոստ, եր-
բեմն փորձանք զարձան Հայաստանի, և այժմ Վասպուրական
նահանգին վրայ, արդէն տարբեր հիմնաւոր կամ անհիմն,
բայց միշտ անխոհեմութեան պատճառներով կառավարական
բարկութիւնը հրաւիրելէ և Վարազայ վանուց և մի քանի
վարժարաններու փակման օռիթ տալէ ետե՛ւ կ'եկնեն ապստամ-
բութեան դրօշը կանգնել Ազգային Պատրիարքարանի և Արա-
բատեան Մայր Աթոռին դէմ: Ինչ արիական գործ: Ահա՛
գաւաթ մը ջրի մէջ փոթորիկ հանող քաջեր որ՝ Վանայ ծովուն
մէջ նետուած և մոլեկան հովերու և կրօնական ամբլթեան
մատնուած կղզի մը՝ դեր ի վեր կ'դասեն քան Էջմիածինն, և
կ'ողջունեն անոր ողորմելի վանահայրն իբրև իրենց Քա՛յ օրի-
նաւոր կաթողիկոսն, սպառնալով բաժնուիլ Հայոց կրօնական
բարձրագոյն իրաւասութենէ և անկախ ու անսաստ դիրք մը
բռնել: Բարի վայելում մտղթելով այդ իրենց յաղթանակին
համար, ես, ընդ հակառակն, կ'զարմանամ թէ ի՞նչպէս Խրիմ-
եան Հայրիկն՝ իր մեծահռչակ պերճախօսութեամբ և առաքե-
լաշունչ լեզուաւ չէ յաջողած քիչ մը մեղմել Վանեցւոց այդ
կրակոտ բնաւորութիւնն, ինչպէս իր խաղաղասիրական քարոզ-
ներով՝ այնքան տարիներէ ի վեր՝ չէ կրցած վանեցւոց կրից
թափն ու անսաստ բարքն ամոքել և օրինապահութեան և սղ-
դալին արժանապատուութեան զգացմունքը ներշնչել: Աւելի
զարմանալին այս է, որ Խրիմեանի չուքին ներքև կ'պոռչտան և
կ'ընդվիզին Վանեցիք, անոր անուամբ կ'կատարեն՝ չահատա-
կութիւններ որ այնքան աղէտալի են որքան ծիծաղելի:

Արդ՝ այս զարմանքս փարատելու և այս հանելուկը մեկնել
տալու համար դիմեցի բարեկամի մ'որ քիչ չատ դիտող ու դա-
տող է կաթողիկոտական խնդրոյն պատկան անցքերը: Նա ը-

տաւ ինձ. «Վանեցւոց արդի վարմունքը՝ կաթողիկոսական առաջին ընտրութեան առթիւ մեր հետեւած յոռի քաղաքականութեան շարունակութիւնն է, վաղուց պատրաստուած յատկադէժի մը գործադրութեան երկրորդ մասն է: Բայց Վանեցիք, ոչ ամենքն, որքան ի բնէ խորագէտ և երկդիմի բնաւորութեան տէր, մերթ տղոց պէս վեհերոտ և լալկան ձախորդութեանց առջև, մերթ ծայրայեղ և աղմկայոյզ աննշան խնդիրներու առթիւ, և այս վերջին տարիներս դաս մը թեթեւօրիկ դիւանագէտներու և ուսուցիչներու նորերուկ անօգուտ վարդապետութեանց զոհ, յառաջդիմութեան ճշմարիտ և հիմնական սկզբանց անգիտակ, այս պարագայիս մէջ անմեղ, միայն մեղաւոր են անոր համար որ դիւրահաւան են և դիւրին գործիք կ'դառնան այն հնարագէտ պարագլխներուն ձեռքն որ, ինչպէս յայտնի է, ազդային ամեն ապօրէն ձեռնարկներու և ցոյցերու համար մայրաքաղաքիս մէջ անդամ առ ձեռն յառաջապահ գունդ մը կ'կազմեն և կ'մղուն ծածուկ թեւերու շարժմամբ: Ազգային տարեգրութիւնները լի են Վանեցւոց պատճառած ազգային չիւթութեանց և վրդովմանց ոչաւտմութեամբ և աղէտաբեր հետեւութեամբ: Ամեն ծառայութիւն փոխադարձ է: Վանեցին օգնեց պօլսեցւոյն, իր ընտրելին զոհեց Ներսէսին, բնապէս սօլսեցի ինքնակոչ յառաջդիմաբէր ֆեֆեանը պիտի օգնէր Վանեցւոյն: Այս համաձայնութիւնը կնքուած էր լռեցայն: Եւրոպական հռչակ վայելող, համբաւաւոր հայկական խնդրոյն հերոս եղող անձնաւորութիւններ կաթողիկոսական դաշը բարձրացնելով՝ քաղաքադիտական մեծ գործ, փորձ ու ցոյց կ'միտէին ընել մեր յառաջդիմասէրներն: Եւ արդարեւ՝ քանի որ յաջողեցան հոգեւոյս Սրբազան՝ իր հրաժարականներու հախաւի, ընտրել տալու թէ Համադումարի և Ազգային և թէ Համազգային ժողովներու մէջ զանազան սուտ ու պատիր միջոցներով, ինչո՞ւ համար վանեցի եղբայրներն ալ, արդէն հաստատեալ դաշանց համեմատ, այս անգամ կաթողիկոս ընելու համար ամեն հնարք ի գործ չպիտի դնէին, նոյն ինք Հայրիկի հաւանութեամբ, որ վեհանձնօրէն պիտի օրհնէր և վարձատրէր իր կուսակիցներն և Վանն Էջմիածին պիտի փոխադրէր . . . : Արդէն նախահոգ պատրաստութիւններ եղած էին. ներքողական տեսր մ'ի նպաստ Խրիմեանի կ'ըջէր Էջմիածնի վեհարանի մէջ, արդէն Վանեցւոց բուն ճնշման, և տարիներ առաջ ուրիշ նպատակի հա-

մար պատրաստուած Յ-Յ հազար ստորագրութիւն պարունակող տետրներ՝ իբրև մահսէր, Ազգային ժողովին գլխուն զարնելու յանդգնութեան ջնդհիւ Խրիմեան ընտրելաց ցանկն անցած էր, մինչդեռ Համագումարն անոր լոկ ՅՑ քուէ տուած էր: Ա՛մնար ուրեմն երկրորդ ընտրութեան առթիւ յառաջ քշել Հայրիկը, թէ՛ և քաջ գիտցիր որ առաջին ընտրութեան ժամանակ եթէ օրինաւորութեան և արդարութեան ամեն պայմանները պահուէին, Մուրատեանց Արրազան ընտրուած էր Վաթողիկոս Ներսէսի տեղ: Հարկ էր փութալ. պարագաները փափուկ էին. կառավարութեան առջև Խրիմեան՝ իբրև պատասխանատու ինչ ինչ գործերու նկատմամբ՝ Ա. Պօլիս կը հրաւիրուէր. կրկին էր նպատակը. նախորդ որոշումն ի գործ դնել և ցոյց մը կատարել: Շատ դեղեցիկ քաղաքականութիւն մեզի համար: Ուստի Աբեւի՛ ձեռք կ'առնու թմբուկն և շարունակ զարնելով թէ Ազգին կամքն է Խրիմեանը Վաթողիկոս տեսնել, թէ՛ Ռուսաստան, Պարսկաստան և Արարատ աշխարհ Խրիմեանը կ'ուզէ, կ'կարծէր թէ Ազգին զգացմունքն ու փափաքը կ'թարգմանէր, մինչդեռ իրօք մի միայն իր դրած ուխտն, և Վանեցւոց փափաքը կ'կատարէր, ինչպէս Նոր-Իսա, Թէքէճեանք, Էֆեփ, Փռնշ և Աբեւեան Մահալ կ'հաստատէին: Նոր ցանկը կը կ'պատրաստուէր, որու մէջ, ըստ նախորդ Համազգային ժողովոյ կարգադրութեան, Մուրատեանցի սահմանուած առաջին տեղը Խրիմեանի կ'տրուէր Ազգային ժողովին կողմէ. իսկ Վարչութեան կողմէ կ'անդրուէր կարգել պատգամաւոր Թուրքիոյ Հայոց Ձերադէֆէնտին և Գեր. Մկրեան Աւագ քահանայն, որպէս զի գործեն Խրիմեանի համար: Մինչ այս մինչ այն, քսակներն ալ անգործ չեն մնար, զանազան դրամական հայրներ կ'կարգադրուէին Աբեւեանի միակ ընտրելոյն կաթողիկոսութեան համար, և սակայն Ազգային ժողովը կ'մերժէ Էջմիածին պատգամաւոր առաքելու առաջարկն, և ի վերջէ՛ Մկրեան Հայրը ցանկաբար յաւտօն մը կ'ըստանձնէ, թէ՛ և փոքր ինչ սուղ գնով, և ի հարկէ ուրիշ դրամով փոխարինելու դադունի տրամադրութեամբ . . . :

Իայց Էջմիածնի Համազգային ժողովն երկրորդ անգամ խառուելու և ծուղակն ընկնելու տրամադիր չէր երևեր: Եւ ի՞նչ կը լինի կաթողիկոսական այդ երկրորդ ընտրութեան արդիւնքը, յայտնի է: Այդ ժողովը Քաջայն կ'ընտրէ կաթողիկոսութեան Մուրատեանց Արաքսաշէք, և անտիտադ սահմանելով. Մակար

Արաքսներ: Արեւիշ շանթահար կ'մնայ. դաս մը Վանեցիք զայ-
րազին կ'մռնչեն և այդ թերթէն համար կ'պահանջեն, մի շատ
հալիւներ վեր ի վայր կ'տապալին, այլ և այլ քսակներ մեծ բա-
ցեր կ'ցուցնեն, իսկ բոլոր Ազգը կ'փառաբանէ Համազգային ժո-
ղովին իմաստուն և խղճամիտ ընտրութեան գործն և ուրախու-
թեամբ կ'տօնէ: Ինչ ընեն յուսահատ Խրիմեականներն, այս
անգամ որ սուրբին դիմէին: Մկրեան պատրաստ էր, և որքան
հեռու այնքան զօրաւոր: Կտրուկ միջոց մը կար միամիտներն
պատերազմ, այս էր Կաթողիկոսական այս ազգանուէր ընտրու-
թիւնը խարդախեալ, ապօրէն հրատարակել, սինոդականները
մրոտել որ ի պատիւ հին եպիսկոպոսի մը քուէ տուած էին,
ուստի ուղղակի այդ եպիսկոպոսն և անուղղակի Մուրատեանց
Արաքսներ հարուածելու մտօք Կովկասէն թղթակցութիւններ
կ'տեղան Արեւիշ դարբնոցն, ուր միտտ մատեր ֆերըֆէր պատճառ-
ներ ալ կ'դարբնեն և հայ ժողովրդեան երեսին կ'զարնեն, որ
սակայն իր ներկայացուցիչներու միջոցաւ խնդակցական անթիւ
ուղերձներ կ'հասցնէ առ նորընտիր Կաթողիկոսն Հայոց: Այս
բաւական չէ. դաւադիրներ փուլմաներ կ'կազմեն, թեւեր կը
չարժին դէպ ի Վան, ուսկից շուտով բողոքներ կ'հասնին: Մայր
եկեղեցւոյ մէջ մի քանի մոլորամիտ Վանցիներ էջմիածնի դէմ
կ'մրմնջեն անպատկառ և Արեւելի սուր ականջին այդ քրթմն-
ջուններն ու բզզանքը որոտումներու պէս կ'հնչեն և խոշոր խո-
շոր տառերով կը հրատարակուին, մինչև այն օրն՝ երբ անոր
վարչային մարմինն, որու ոգին է Կովկասեան վաղեմի թղթա-
կիցը, նկատելով որ ական յայտնի պաշտպանած ազգընդդէմ դա-
տը վտանգաւոր է, պահ մը կ'խորհի և կ'որոշէ իր գիրքը նոյնը
պահելով գոյն ու լեզու փոխել և ընտրութեան մասին թեր ու
դէմ խօսիլ տեւիեան այնպիսի երկդիմի ոճով զոր ինք ազա-
տախօս ոճ կ'անուանէր: Արդէն գժգոհութեան և գրգռութեան
առաջին շարժումը տրուած էր դաս մը Վանեցւոց որ՝ դադունի
կարգախօսի մը համեմատ, կ'սլորին. ազգաբնիկ անուն գրաւող
վատեր դաւաճանի պաշտօն կ'վարեն և մինչև անգամ օտար
լրագիրներու այլակերպ լուրեր կ'հազորդեն փանելի տրտունջ-
ներու մասին, այնպէս որ կարգացողը խորձէ թէ բոլոր հայ Ազ-
գը դէմ է եղած ընտրութեան: Եւ այս ամեն անցորդ, անար-
ժան և ազգադաւ խորտմունքն ու բողոքները կ'տապալուին Մկրեան
Աւագ քահանայի հայհոյալից զրով, որ նոր գրգիռ և մղում
կ'տայ Վանեցւոց՝ էջմիածնի դէմ ըմբոստանութիւն: Արաքսատեան

կաթողիկոսութիւնն ուրանալու և Աղթամարն իրենց գլխուն թագն ու սպակն ընելու . . . :

Հիմակ իմացմը, աւարտեց բարեկամս, բուն գաղտնիքը: — Հապա Խրիմեան Հայրիկն ի՞նչ կ'ընէ: դարման մը չունի՞: — Ո՛ր դիտէ, այժմ Հայաստանի աւերակներուն վրայ լալու տեղ, իր հօտին աւերակային բախտականին վրայ կ'ողբայ: Միայն ճայն մը, ճիկ մը չհաներ և կ'սակած կ'տայ անգիտօրէն թէ իր լուծութեամբ կ'խրախուսէ Էջմիածնի, Սինոդի, Եկեղեցւոյ և Ազգին դէմ, օրինաւորութեան և արդարութեան դէմ այդ վանեցի շարժումներն, որ սակայն նշանակութիւն մը չունին ընդհանրութեան առջև: Եւ իրօք ի՞նչ են այդ վանեցիք որ կ'յանդգնին ազգային իշխանութիւն և օրէնք առաթուր կոխել և իրենց ներքին հաշիւներուն համար, որոց տուժարները մի քանի պետերու ծոցն է, Հայրիկի կաթողիկոսութիւնը բռնի սղահանջել, ո՞ք են այն մարդիկ որ՝ այսքան տարի Էջմիածնի աթոռն ի մնաս Ազգին թափուր մնալու պատճառ լինելէ ետեւ, կ'ուզեն որ բեկուի եղած ընտրութիւնը, մինչև իսկ կործանի Մայր Աթոռը, բաւական է որ Խրիմեան կաթողիկոս լինի: Ի՞նչ իրաւունք ունի Հայոց ազգին այդ կոտորակային մասն ամբողջին վերայ բռնանալ և գոչել: — Ձկայ մեզի համար Էջմիածնի Աթոռ, եթէ Խրիմեան անոր վրայ չբազմի: Ե՛հ, երանելի Վանեցիք չեն յիշեր որ երբեմն Խրիմեանը Վանէն հալածական վանելով և այս վերջին տարիներս առաջնորդական պաշտօնէն հանելով՝ շատ գէշ ըրին, ինչպէս ըրած էինք և մենք պօլսեցիքս զանի պատրիարքական Աթոռէն իջեցընելով: Արդ՝ թո՛ղ հիմակ առաջխարէ Վանեցին իր մեղաց համար, թող տուժէ իրեն դիւրահաւանութեան և փոփոխամտութեան համար, և թո՛ղ այսուհետեւ աւելի ազգօգուտ չաւել մը բունէ և Աղթամարայ ծովուն մէջ իր այրած սիրտը պաղշտկելու ջանայ, ինչպէս կ'ապաշխարէ և կ'աշխարէ Աբեւե՛լ՝ որ այսքան ժամանակ իր պաշտանած անիրաւ դատերու մասին ազգողին հակառակ վճիռ կ'ընդունի և որ ցարդ Հաճընէն մինչև Կովկաս իր ճամբուն վերայ միայն փուշեր տեսնելով և իր պատգամներուն ստույգեան վրայ համոզուելով՝ վերադարձի նշաններ կ'ցուցընէ: »

Բարեկամիս այս դիտողութիւնները շատ իրաւացի գտայ և տխրութեամբ համակուելով չկրցայ չարունակել դիրս և խօսիլ նաև պատրիարքական, վարչային, գրական և ուրիշ մի քանի կարեւոր խնդիրներու վրայ . . . :

ՇԱՀՆՈՒՐ

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Կաթոլիկոսական ընտրութեան տարին դեռ չըրայած՝ ահա նոր հանդերձանք, նոր հոգացողութիւն և նոր ջանք՝ նորոգ ընտրութիւն կատարելու:

Անցեալ տարուայ ընտրութիւնը որպէս պատմական անցք՝ կատարուեց. բայց շատ անգամ պատմական անցքերը՝ որչափ և տպաւորիչ, սակայն իրանց յարակից պարագաների պատճառով մնումն են անհետևանք և չեն յառաջացնում այն արդիւնքը, ինչ որ պէտք էր ակնունել: Ահա այս տեսակ պատմական անցքերի կարգին էր պատկանում անցեալ տարուայ ընտրութիւնը:

Ամսոյս 10ից սկսած համախմբումէին Մայր Աթոռ ազգի ներկայացուցիչները ամենայն Հայոց հայրապետի ընտրութիւնը կատարուելու համազգային խորհով. խունվումէին ամենայն տեղերից և յատկապէս Ալեքսանդրոպօլից ու Երևանից հետաքրքիր մարդկանց բազմութիւն ակննատես և ականջալուր լինելու:

Ամենայն տեղ կենդանութիւն և շարժումն է. խօսում և վիճումն են, դուրում դովաբանումն այս ոքին, դատում դատաւիտում այն ոքին. ամեն մէկը կամենում է իւր ցանկացածի ընտրութիւնը յաջողեցնել. լինումն առտնին ժողովներ և խորհուրդներ, հետաքրքիր բազմութիւնը ակնդէտ սպասում է լսել պատգամաւորներից նոցա կարծիքն ու ցանկութիւնը, բայց նոքա խորհրդապահ են:

Ամսոյս 18ին աշխարհական և հոգեւորական պատգամաւորների ներկայութեամբ Վեհարանի դահլիճում եղաւ առաջին ոչ պաշտօնական ժողովը՝ գործերին ծանօթանալու:

ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒՄԷԻՆ

Անդամք Սինդրէ

Տեղակալ Առնապետի Սինդրէ Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս
Մեծարդ Եպիսկոպոս Սմբատեան :
Անդամք Գովաղիմ Եպիսկոպոս Տէր Գրիգորեան
Երեմիա Եպիսկոպոս Գալստեան
Ներսէս Եպիսկոպոս Խուզալերդեան
Մամբրէ վարդապետ Սանատարեան :

Պատգամաւորք Միւս Եւսեբեան Մայր Աթոռոյց

Աերովբէ Եպիսկոպոս Աբարատեան Արիստակէս վարդ. Դաւթեան
Գրիգոր Եպիսկոպոս Աղափիրեան Ստեփան վարդ. Մելիք Դաւթեան
Գովհանէս Եպիսկոպոս Տէր Գարուժիւնեան Գովաղիմ վարդ. Ղամբրեան :
Գրիգոր Ծ. վարդ. Տէր Ստեփաննոսեան

Վիճակաւորք Ռուսոս պատկառյալ

Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Սազինեան կառավարիչ Ղարաբաղու .
Ի կողմանէ վիճակաւորին Ատրպատականի՝ Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս .
Ի կողմանէ վիճակաւորին Պարսկաստանի և Հնդկաստանի՝ Սերով-
բէ Եպիսկոպոս Աբարատեան .
Թաղեոս Եպիսկոպոս Զինական կառավարիչ Շամախույ .
Սուքիաս Եպիսկոպոս Պարզեան կառավարիչ Աստրախանի .
Գրիգորիս Եպիսկոպոս Աղուանեանց՝ կառավարիչ Կարուց .
Արիստակէս Եպիսկոպոս Սեդրակեան՝ վիճակաւոր Տփիսեաց .
Գեորգ Եպիսկոպոս Սուրենեան՝ փոխ թեմակալ Երևանայ .
Ի կողմանէ վիճակաւորին Բեսարաբիոյ և Նոր Նախիջևանայ՝ կա-
րապետ վարդապետ Տ. Գալստեան :

Աջակալեան պատգամաւորք

Խոսհալ Մանուկեան Ալաճալեան՝ Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ .
Ներսէս Առլանեան Աթաբեգեան՝ Ղարաբաղու .
Ալէքսանդր Ղազարեան՝ Կարուց .
Սիմէօն Աթանասեան՝ Երևանայ .
Աբգար Գովհաննիսեան՝ Տփիսեաց .
Համբարձում Առաքելեան՝ Ատրպատականի .
Գովհանէս Սարգսեան՝ Աստրախանի .
Աղէքսանդր Լալայեանց՝ Շամախույ :

Ամսոյս 19ին առաւօտեան նախ քան Ս. Պատարագ սկսուելը հողեւորական և աշխարհական պատգամաւորները ժողովուեցին Վեհարանի Դահլիճը յարդարելու հանդիսաւոր գնացքը դէպ ի եկեղեցի: Սկսեց զանգահարութիւնը և պատգամաւորները շոյգ շոյգ դուրս եկան Վեհարանից եկեղեցի դալու. գնացքին առաջնորդումէր Ամենապատիւ Տեղալալ Հայրը յաջմէ և յահեկէ ունելով Տէրութեան Ներկայացուցչին և Սինօդի Պրօկուրօրին, սոցա հետեւումէին Սինօդի անդամները, Առաջնորդներն ու Մայր Աթոռոյս Միաբանութեան պատգամաւորները ըստ աւագութեան ձեռնադրութեան, ապա աշխարհական պատգամաւորները. գնացքը վերջաւորւումէր Սինօդի ատենադպրով և նորա օգնականներով:

Հետաքրքիր հանդիսատես բազմութիւնը ճանապարհի երկու կողմը բալ էին բոլորել և յուսոյ ակնկալութեամբ զգածուած՝ աչքները սեւեռած ականապարագնացքին՝ աղօթումէին և յաջողութիւն ցանկանում սկսած գործին. Գնացքը հասաւ եկեղեցի. եկեղեցական պատգամաւորները գնացին դասերը իրանց տեղը կանգնելու, իսկ աշխարհականք Ս. Իշման տեղի առաջ աջ և ձախ կողմերի սիւնների տակ տեղ բռնեցին, եկաւ և Երեւանի նահանգապետը: Սկսուեց Ս. պատարագը. պատարագիչն էր Մայր Աթոռոյս Աւագ Լուսարար և Սինօդի անդամ Գեր. Տէր Երեմիա Սրբազան եպիսկոպոս:

Հանդիսաւոր Սուրբ պատարագից և Թագաւոր կայսեր ու կայսերական տան բարօրութեան համար գոհացողական մաղթանքից յետոյ՝ Նորին Սրբազնութիւն պատարագիչ հայրը խուռն բազմութեան ներկայութեամբ աշխարհական պատգամաւորներին, երդմեցրեց հետեւեալ երդմնաթղթով.

ԱՐԱՐԱՏ

(Միտոյորը յաջորդ իւրիւն)

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐՔ ԳԱՂՂԻԱՐԷՆԷ Ի ՀԱՅ ԹԱՐԳԱՆՈՒԹԵԱՆ. — Ի պէտք Սղւալին վարժարանաց, Յօրինւաց Ո՞Յ՝ ՊԵՐՊԷՐԵԱՆ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Գ. Պաղտատլեան, 1885:

ԲԱՌԳԻՐՔ ՀԱՅ-ԳԱՂՂԻԱՐԷՆ. — Երկրորդ տիպ, Ի Ա. ՆԱՐ-ՊԷՅԷ ԱՌԻՍԻՆԵԱՆ, Տպագրեալ ի Փարիզ, Գրական յառաջագիմութեան ստատոսիլը և Աղգին ուսանող պատանակութիւնը քաջալերելու բարի նպատակաւ, մեծանուն Հեղինակը ըարեհաճած է 25 Օլ զեղջ ընել իւր վերջիշեալ աշխատութեան գնդն վրայ, որ իւր տեսակաւն միակ և պատուականագրոյն դործ մ'է Հայ մատենադարանին մէջ, Գին կազմեալ օրինակի, փոխանակ 20ի 45 ֆրանք: Յիշեալ գրքին վաճառման ընդ հանուր գործակալութիւնն այսուհետեւ յանձնուած է առ Ե. ՎՐՅՐ և ՐՆ'ՆԵՐՈՒԹԻՒՆ, թղթավաճառ ի Կալաթա, Քօմիսիոն խանին դուրսը, թիւ 23, ջափառ որ տասանորդով կը վաճառուի մեծ քանակութեամբ գնել ուզող գրականաց: Ազգային հաստատութիւնք, նշնպէս և վայեալ կարօտ ուսանողք իրաւունք ունին արժանաւոր զեղջ մը ստանալ որոշեալ գնդն վրայ:

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ ՀՐԵԱՅ. — Երկրորդ տիպ, պատկերազարդ, թարգմանեց Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ, Կոստանդնուպոլիս, հրատարակութիւն Նշան Կ. Պերպերեան և Ս. Տէօքլէթեան, 1885, Գին՝ 120 դահեկան:

ԹՈՐՈՍ ԱՂԲԱՐ. — Մասն երկրորդ, Գրեց Գ. Վ. ՍՐՈՒԱՆՋՏԵԱՆՅ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Գ. Պաղտատլեան:

ՀԱՄՈՎ ՀՈՐՈՎ. — Երկասիրեց Գ. Վ. ԱՌԻԱՆՋՏԵԱՆՅ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Պաղտատլեան:

ՀԱՇԱԿ ԱՐԴԻ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ. — Մասն երկրորդ և տիպ երկրորդ. փոփոխեալ և ճոխացեալ, Աշխատախրութեամբ Ա. ՊԵՐՊԷՐԵԱՆԻ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Նշան Կ. Պերպերեան, Գին՝ 7 դահեկան:

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՅԱՐԵԱՆ ԳԱՆԱՌՍ ԱՐԵԻԷԼԵԱՆ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆԻ. — Մասն երկրորդ, Տպագրեց ՄԱՆՈՒԷԼ Կ. ՄԻՐԱՅԻՆԵԱՆ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Ս. Ղ. Պարտիզլանեան, 1885, Գին՝ 10 դահեկան:

ՄԻՐԱՆՈՅՇ. — Գրեց ՏԻԿԻՆ Ս. ՏԻԻՍԱՆ, Տէր և հրատարակիչ Յ. Յ. ԶԵՆՃԻՐՃԵԱՆ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Նշան Կ. Պերպերեան, Գին՝ 20 դահեկան: